

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ - ВТОР ЦИКЛУС СТУДИИ

- Правосудна насока -

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

- Превенција на малолетничка деликвенција, анализа на законската регулатива и
пракса-

Голомеова Емица

Штип, Јуни 2013

Комисија за оценка и одбрана

Ментор: проф.д-р Стеван Алексоски, ментор

Член: насл. вонр.проф.д-р Тодор Витларов, претседател

Член: насл.доц.д-р Лазар Нанев.

1. Вовед	7
2. Поим за криминалитет и малолетнички криминалитет.....	9
3. Малолетничка деликвенција и поим за малолетничка деликвенција.....	13
- Малолетник.....	15
3.3 Личноста на малолетниот деликвент.....	17
- Формирање на слика на младите за себе	18
3.4 Социјално-патолошки појави кај малолетникот	20
3.5 Старосната граница и криминалитетот	21
3.6 Фактори за малолетничка деликвентност	22
- Воведни напомени	22
3.6.1 Биолошки и психолошки фактори	24
3.6.2 Социјални фактори	27
3.7. Рецидивизам	36
- Поим за рецидивизам	36
3.7.1 Криминолошко-пенолошко значење за рецидивизмот	37
3.7.2 Типологија на рецидивистите	38
4. Превенција на криминалитет.....	40
- Дефинирање на поимот превенција.....	40
4.1 Превенција на малолетничкиот криминалитет.....	43
- Облици на превенција.....	43
5. Постапување со малолетници според позитивното право во Република Македонија.....	47
- Меѓународни конвенции за заштита на правата на децата.....	47

-Материјално казнени одредби.....	56
-Процесно правни одредби.....	67
6. Истражување	88
6.1 Методологија на истражувањето	88
6.1.1 Предмет на истражувањето	88
6.1.2 Цел на истражувањето	89
6.1.3 Задачи на истражувањето	90
6.1.4 Хипотези	91
6.1.4.1 Главна хипотеза	91
6.1.4.2 Подхипотези	91
6.1.5 Методи, техники, инструменти	92
6.1.6 Учесници опфатени во истражувањето	93
6.2 Анализа на анкетниот прашалник	94
6.3 Интерпретација на анкетниот прашалник	110
7.ЗАКЛУЧОК	113

Абстракт

Предмет на овој труд е синтеза на досегашната идеја на научната и стручна јавност за тоа во кој правец треба да се движи прогресот на социјалната заштита на транзициските општества што се однесува на децата и малолетниците со деликвентно однесување. Анализата на оваа проблематика укажува на повеќе видови и правци на организираност против овој вид на криминалитет, од кои како најклучни ги издвојувам: правата и најдобриот интерес на детето и малолетникот, плуралитет (алтернативност) во услугите и одлуките, партнерство помеѓу социјалните служби и другите институции во локалната заедница, родителска поддршка, рано откривање на децата во ризик, зголемување на квалитетот во работењето со малолетници т.е заштита од рецидивизам итн. Во склоп на овие идентификувани правци и принципи, посебно внимание се посветува на прашањето за превенција во социјалната заштита, институционалните и вонинституционалните мерки и методи за заштита на малолетниците деликвенти, концепција и стандард на услугите на социјалните служби, начин на евалуирање и подигање на квалитетот на стручната работа, алтернативни облици на социјалната заштита на оваа група на деца и друго.

Клучни зборови: малолетник, фактори, деликти, повтор, мерки на заштита.

Abstract

The subject of this paper is a synthesis of previous ideas of scientific and professional public as to what direction you need to move the progress of social protection transitional societies concerning children and juveniles with delinquent behavior. The analysis of this issue suggests several types and directions of the organization against this type of crime which are: the rights and best interests of the child and juvenile, plurality (alternativity) services and making partnership between social services and other institutions in community, parenting support, early detection of children at risk, increasing the quality of the work with minors but protection against recidivism etc. Within these identified routes and principles, special attention is paid to the issue of prevention in social care, institutional and non-institutional measures and methods for the protection of juvenile delinquents, conception and standard of services to social services, method of evaluating and enhancing the quality of professional work, alternative forms of social protection for this group of children and others.

Keywords: juvenile, factors, recidivism, measures of protection.

“ Зошто да трчаме, ако не сме на добар пат “

- Германска изрека

1. Вовед

За појавата на малолетничката деликвенција е многу деликатно да се говори и најнапред би требало да се запрашаме не за неговите последици, туку за причинителите на овој значаен општествен проблем, т.е. зошто кај малолетниците доаѓа до нарушување на социјалното однесување и зошто тие имаат желба и потреба да ги кршат општествено прифатените норми на однесување. Малолетниците тоа најчесто го прават за да изразат револт кон постоечката ситуација во општеството и да изразат несогласување со наметнатите обрасци на однесување. Сепак, најголемите неприлики настануваат кога тоа го прават непромислено, бидејќи кога таа побуна против авторитетите ќе биде креативна и добро реализирана, тогаш не станува збор за некоја субкултура или контракултура како побуна против конформизмот.

Деликвентното однесување како екстреман облик на асоцијално однесување има специфични карактеристики наспроти просечното и нарушеното однесување, но сепак и двата вида се меѓусебно поврзани. Со оглед на возраста и низа други фактори (био-психо-социјални, криминално-политички, правни и многу други), кои се карактеристични за децата и малолетниците, малолетничката деликвенција покажува одредени обележја од кои произлегува сложеноста за дефинирање на самиот поим на малолетничка деликвенција. Според потесното сфаќање, малолетничката деликвенција ги опфаќа сите активности на малолетникот кои се инкриминирани со позитивниот кривичен закон.

Криминалитетот кај младите заслужува целосно внимание во гледиштето за рационалната политика за намалување на криминалитетот, бидејќи со бројните криминолошки истражувања се дојде до сознанија кои упатуваат на

заклучок дека од помали активности на малолетната популација, младите подоцна се регрутираат во криминални повратници, сериски повратници и деликвенти од навика. Намалувањето на малолетничката деликвенција е организиран, плански и координиран напор од страна на разни тела, установи и служби во чиј делокруг на активности е и работа со младите, насочен на спречување и ограничување на тие појави.

Сиромаштијата како преовладувачка состојба кај нашите граѓани претставува значаен ризичен фактор за појава на разни видови на неприфатливо однесување кај младите. Оптоварени со борбата за преживување, родителите често немаат време за своите деца. Во семејството сè почесто доаѓа до значајни промени и нарушувања, па така тоа постепено почнува да ја губи својата традиционална улога. „Во мода“ се моделите на однесување во кои луѓето не бираат средства за да стигнат до своите цели. За жал, овие модели се рефлектираат на најранливите, т.е. се одразуваат кај децата. Недостатокот на комуникација меѓу родителите и децата, нарушените брачни односи, училиштето што не ја исполнува својата образовна и најбитната - воспитната функција, кризата во општеството и разни други фактори се најголемите причинители за малолетничката деликвенција денес да стане еден вид на мода и да бележи сè поголем пораст.

Сите овие наведени фактори ме наведоа да ја одберам темата на овој труд, во кој ќе ги разгледам поимното одредување на криминалитетот воопшто како и на малолетничкиот криминалитет, појавата на малолетничката деликвенција, како и нејзините обележја и карактеристики. Но, најголем акцент низ целата тема, како и во посебни глави, ќе ставам на превенцијата наспроти репресијата, сè со цел да ја докажам мојата хипотеза за значењето на превентивните мерки кога станува збор за оваа појава. На крај, во заклучокот ќе се потрудам да предложам мерки и активности на кои треба да им се обрати повеќе внимание. Се мисли на веќе постоечките, но и на нови мерки со кои општеството треба да се позанимава за да се надолнат сите недостатоци на нашата правна рамка. Имено, овој заклучок ќе биде изведен од спроведеното истражување по пат на анкетирање на соодветни и компетентни лица кои секојдневно се соочуваат со оваа проблематика, како и од целосната анализа

на законската регулатива во Република Македонија, односно преку анализа на Законот за малолетничка правда.

2. Поим за криминалитет и малолетнички криминалитет

Криминалитетот претставува општествена појава која го опфаќа вкупниот збир на кривични дела на одреден простор во одредено време.¹ Поимот произлегува од латинскиот збор „*krimen*“, што значи злосторство. Под поимот криминалитет се подразбираат сите активности што ги загрозуваат и повредуваат богатствата, односите, вредностите и интересите на личноста и на општеството, а што со кривично-правните прописи на една земја се сметаат за кривични дела за одреден временски период. Кривичното дело, значи, претставува човечко однесување што е забрането со закон и за кое следува кривична санкција. Тоа ги загрозува основните вредности во едно општество и тоа својство се вика општествена опасност.

Криминалитетот како општествена појава која во крајна консеквенца е условена од нивото и развитокот на општествено-економските односи и услови на едно општество, претставува конкретен израз на отуѓеноста на човековата личност во различни облици и во различни сфери на општествено-економската база и надградба. Како класно условена општествена појава и израз на спротивностите што се јавуваат во развитокот на општеството, општествениот интерес за криминалитетот е потврден, а потребата од неговото научно истражување со цел да се дадат научно засновани одговори за неговото намалување, е неопходна.²

Според Милутиновиќ (1988)³, кој се смета за криминолошки пионер на Балканот, криминалитетот се состои од кривични дела кои се детерминирани како дела со кои се кршат нормите на кривичниот закон од страна на лица

¹ www.wikipedia.org

² Арнаудовски Љ., Примарниот криминалитет и примарните сторители на кривични дела - Истражување, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања - Скопје, 1978г.

³ Милутиновиќ М., 1988г., Пенологија, Белград.

кои ги нарекува престапници (правна детерминација), и од криминалното однесување како производ на општествениот живот воопшто (социолошка детерминација). Од друга страна, Сингеровата (1994)⁴ дефиниција го опфаќа збирот од сите фактори за вршење криминалитет, како индивидуалниот, така и криминалитетот како општествена појава. Во секој случај, деликвенцијата претставува однесување на човекот кое, без оглед на тоа дали е опфатено со кривичниот закон, е во спротивност со однесувањето што од општеството е секојдневно очекувано. Под криминалитет се подразбира вкупност од сите деликти кои се случуваат во одреден период на некое подрачје. Сличен пристап има и Младенович (1982)⁵, кој смета дека кон оваа проблематика треба да се пристапи низ две димензии, односно криминалитетот да се сфати како општествена појава, а кривичните дела и нивните извршители како поединечни појави.

Хорватиќ (1981)⁶ исто така поаѓа од сличниот став дека криминалитетот има „две лица“, односно дека криминалитетот не е само вкупност од забранети казниви однесувања одредени во кривичниот закон за одредена територија во одредено време, туку исто така е и масовна општествена појава и поединечно однесување на некои членови на општествената заедница во одреден простор и во одредено време. Игњатовиќ пак, според набљудувањето на криминалот како индивидуална појава и криминалитетот како масовна појава, вниманието го насочува кон значењето на проучувањето на престапникот како автор на делата, жртвата на криминалистичкото дело, како и реакцијата на општеството на криминалитетот.

После изложеното, може да се заклучи дека криминалитетот го обележуваат две битни карактеристики и тоа: неговата индивидуалност (кривичното дело и неговиот извршител) како и вкупноста на таквите поединечни појави на одреден простор во одредено време, со кое се карактеризира неговата масовност. Исто така, криминалитетот како социолошки феномен има свој негативен карактер, од што се имплицира

⁴ Младен Сингер, Љиљана Микшај, Деликвенција младих 1994г.

⁵ Младеновиќ Р.К., Криминологија 1982г.

⁶ Хорватиќ Ж, Елементарна криминологија, 1981г.

задолжителна реакција на заедницата низ правосудниот систем, со што му се придава социолошка димензија.

Криминалитетот е најтешкиот облик на малолетничко престапништво. Карактеристичен е по тоа што е застапен во разновидноста, но и по обемноста во поединечни негови облици. Под поимот малолетнички криминалитет се подразбира она престапничко поведение на поединец, група на млади кое е противопштествено, односно општествено неприфатливо однесување со кое се кршат правните и моралните норми на определено општество и кои, кога тоа е општествено видливо, предизвикуваат спонтано и организирано општествено реагирање со намера да се заштитат општествените добра и вредности, како и самите актери на таквото поведение.⁷ Во потесна смисла криминалитетот кај малолетниците се определува како и кај возрасните, односно криминалитетот се определува како кривични дела опфатени во кривичното законодавство.

Милутиновиќ го оправдува ова поимно определување поради тоа што со него малолетничката деликвенција се ограничува на дејности кои се инкриминирани со позитивен закон, а казнената политика бара јасни и прецизно определени поими, лишени од дифузност и релативност.⁸

Во потесна смисла на зборот криминалитет, тој кај младите се карактеризира со специфични обележја кои доаѓаат до израз како во полето на феноменологијата и етиологијата, така и во доменот на општествената реакција и третманот на малолетните сторители на кривични дела. Таквите обележја произлегуваат од нивниот био-психо-социјален развој, како и од нивниот посебен статус во општеството.⁹

Повеќето дефиниции за криминално однесување го одредуваат криминалитетот како кршење на нормите на материјалното кривично законодавство и според нив, за престапници се сметаат лицата кои ги повредиле нормите на казниениот законик со кој се заштитени основните општествени интереси и вредности.¹⁰

⁷ Јашовиќ Ж.,(1983), Криминологија малолетничке деликвенције, Белград

⁸ Милутиновиќ, М., (1990), Криминологија, Белград.

⁹ Јашовиќ, 1991, стр.75-76

¹⁰ Милутиновиќ, 1988, стр.24

3. Малолетничка деликвенција и поим за малолетничка деликвенција

Појавата на социјално неприлагодено однесување кај посебната популациона структура, кои повеќе не се сметаат за деца, но во развојот не го постигнале стадиумот на полнолетство, е вид на однесување на престапници кои се именуваат како малолетници деликвенти.

Основна категорија врз која ја одредуваме малолетничката деликвенција е малолетноста, односно возраста на малолетните лица што ја определува како нивната личност, така и нивното однесување во правец на прекршување на правните и моралните норми, што во крајна линија го одредува и ставот на општеството кон нив.¹¹

Во теоретското дефинирање на малолетничката деликвенција постојат низа пристапи во кои се внесуваат доста конфузии во системот на поимовото одредување на оваа општествена појава. Сите научни дисциплини кои се занимаваат со малолетничка деликвенција во суштина имаат ист став - дека во прашање е посебна општествена појава, карактеристична по посебни етиолошки основи и специфични феноменолошки структури, по кои битно се разликуваат од деликвенцијата на возрасните.

Во одредување на поимот малолетничка деликвенција, по неговата содржина, во литературите се присутни три основни пристапи. Едно е потесно сфаќање по кое однесувањето на малолетниците деликвенти е опфатено со позитивното кривично законодавство, односно опфатен е криминалитетот на младите.

Застапниците на ова сфаќање поаѓаат од тоа дека малолетничката деликвенција како социолошки поим може да се изведе од повредите на системот на вредности, односно мора да биде дефиниран со закон и се сведува на кривичните дела како и кај возрасните. Секое занемарување на правните аспекти и сведување на психолошки и психијатриски не можат ниту да се оправдаат ниту да се објаснат.

Друга група се залага за нешто пошироко сфаќање за малолетничката деликвенција. Тие поаѓаат од прекршоците на сите правни норми, а не само на кривичноправните.

¹¹ Стеван Алексоски, Криминална психологија : (психосоцијалните фактори на престапништвото на младите) , Штип, 1997

Трета група на сфаќање - под малолетничко престапништво се подразбира такво девијантно однесување на младите со кое се кршат легалните норми и прописи на одредени установи во заедницата, како и моралните норми на општествената средина.

Под овие поими општествено неприфатливите однесувања на младата популација се сметаат како недозволени и тоа како облици на однесување според позитивниот закон одредени како кривични дела и прекршоци, така и низ други постапки и однесување кои по својот карактер бараат примена на вонкривични, воспитни и други социјални мерки и акции.

Некои класификации разликуваат предделиквентно и деликвентно однесување, при што во првото се вбројуваат сите облици на престапништва, а во другото се вбројуваат однесувањата кои претставуваат кривични дела. Во некои земји постојат и посебни закони за малолетничка деликвенција каде се вбројуваат сите врски на кривични дела и прекршоци кои се санкционирани како посебна деликвенција на младите.

Се чини дека според современото сфаќање, најприменета дефиниција за малолетничка деликвенција е: малолетничкото престапништво е секое однесување на поединецот или групата млади кое е противопштествено, односно општествено неприфатливо, т.е кога се кршат правните или моралните норми на некое општество и кога видливо предизвикуваат спонтано или организирано општествено реагирање со намера да се заштитат општествените добра и вредности, но и самите актери на таквото однесување.¹²

Мојот поглед кон малолетничката деликвенција е таков што разликата кај општата деликвенција и малолетничката деликвенција ја согледувам само во пристапот кон овие проблематики. Односно, неспорно станува збор за кршење на општоприфатените морални и правни норми, како на кривично-правните така и на сите правни норми, сето тоа предизвикано со девијантното однесување на малолетниците, но во нашиов случај тие се сторени од малолетни лица чии мотиви и побуди се разликуваат од оние на возрасните. Имено, малолетниците се третирали со посебен закон - *lex specialis* - поради тоа што за нив се смета дека се специфична категорија на престапници, каде спецификата се согледува

¹² Јашовиќ Жарко, *Криминологија малолетничког преступништва*, Научна книга, Белград 1991

во нивната возраст.

-Малолетник

Малолетник е личност во посебна возрастна категорија и со посебни биопсихички особини, која од возрастите се разликува по степенот на емоционалната и интелектуалната зрелост, свесноста за постапките и одговорноста за своето однесување. Во законодавната пракса има различни пристапи за класификација на престапниците, но обично тие се ставаат во категории на помлади (личности помеѓу 14 и 16 години) и постари малолетници (личности помеѓу 16 и 18 години). Поделбата се заснова на анатомска и психичка развиеност, односно ментална зрелост на одредени структури кај малолетничката популација, односно реалната основа за можната усогласеност на нивниот однос во поглед на усвојување и почитување на правните, моралните и општествените норми. Врз основа на тие специфичности во кривичноправната теорија, односно кривичното законодавство, на оваа категорија личности им се дава посебен третман во постапката и во казнено-правните мерки и мерките на ресоцијализација.

Таквиот пристап има реална научна подлога, бидејќи структурата на малолетниците во споредба со возрастите лица е битно различна. Тоа се согледува во послабо развиениот нервен систем и психичката структура воопшто, во разликата во доживувањето на половите впечатоци, биолошката, емоционалната, социјалната незрелост и слично. Сите овие елементи влијаат на недоволно изразената свест и неизградениот систем на чувство на одговорност за одреден вид на однесување и нивни можни последици.

Малолетникот припаѓа на старосната популација која е во интензивни емоционални, физички и сексуални промени, кои се услов за социјално созревање. Во тој период личноста манифестира променливи облици на расположение, физички или интелектуално постепено созрева, усвојува принципи, однесувања и вредности кои не мораат секогаш да се вклопуваат во вообичаените клишеа.

Животот на младите се збогатува со љубов како резултат на интензивната работа на жлездите за внатрешно лачење, па според тоа и потребата за привлекување на спротивниот пол. Чувството на несигурност во поглед на сопствениот статус, егзистенцијата или изгледот е доста развиено. Почетокот и развојот на сексуалноста ретко поминува без стрес и без анксиозност. На овие „редовни тешкотии“ многу често можат да се надоврзат проблеми со бременоста, фертилитетот, силувањата, половите болести, а од пред неколку децении и сидата.¹³

Интензивните промени во развојот се одразуваат на недоразбирањата во семејството и во социјалната средина, при што младиот човек има тешкотии во некои видови на однесување. Со тоа кај малолетникот се застапени некои психички својства и опструкции, агресивност, или друга крајност - повлекување, депресија и изолација кои се поизразени за разлика од останатите. Во социјалниот свет сите тие манифестации се претопуваат во форма на судар на генерациите, односно во судар на вредностите.

Младите, а посебно малолетниците, влегуваат во најразлични групи кои се склони кон деликвентно однесување воопшто, а посебно се склони кон однесување што се манифестира преку насилство. Тие сè уште немаат изградено идентитет, како индивидуален така и групен, така што тие полесно прифаќаат поинакви вредности, стил на живот, културни обрасци, различни од традиционалните и вообичаените за дадената средина.

3.1 Личноста на малолетниот деликвент

¹³ Капо-Стануловик Нила, На путу ка одраслости, Завод за уџбенике и насловна средства, Београд 1988, стр.137-151.

Биолошката и психолошката компонента на личноста на малолетникот се релативно константни карактеристики за сите млади. Поточно, личноста на малолетникот е априори психолошки и медицински феномен, а потоа социолошки, педагошки, кривичноправен или психијатриски. Тесно е поврзана со периодот од животот наречен адолесценција. Ако периодот од детството значи раст и функционален развој, тогаш за периодот на адолесценција може да се употреби зборот зреење (матурација). Адолесценцијата е премин од детството во зрела возраст. Подразбира период од 13-21 година за девојчиња или 15-21 за машките.¹⁴

Криминогеното влијание на дезинтегративните процеси врз населението, а посебно врз младите во период на адолесценција, е неспорна и емпириски докажана. Многубројни истражувања¹⁵ дадоа дел од доказите за поврзаноста и за условеноста на деликвентното однесување и карактеристиките на личноста како што се емоционална стабилност, фрустрациска толерантност, упорност и слично, т.е. особините на личноста во потесна смисла на зборот, кои значат релативно стабилна организација на мотивациските склоности на индивидуата, кои произлегуваат од интеракцијата на биолошките пориви и социјалната и физичката средина.¹⁶

Ова е затоа што во периодот на зреење детето доживува длабоки промени во биолошка, психолошка и социјална смисла, на кои некои од нив лесно се приспособуваат, но повеќето имаат поголеми потешкотии и нестабилност.

Често поставуваното прашање дали криминалната личност е специфичен био-психички елемент резултирало со многубројни истражувања на таа тема. Голем број од овие истражувања се занимавале со една од основните димензии на личноста – интелигенцијата - која го исполнува своето делување во сите облици на човечко однесување и како таква претставува значаен фактор и во обликувањето на личноста на младите. Со оглед на некои лични

¹⁴ Нада-Поп Јорданова, медицинска психологија, Култура 2003, стр.38

¹⁵ Р. Бујановиќ-Пастуовиќ, Релација измеѓу особине личности и откриеног и неоткриеног друштвено неприфатливог понашања, Факултет дефектологију, Загреб 1988, стр.46.

¹⁶ Младен Сингер, Љиљана Микшај, Деликвенција младих, Глобус, Загреб 1993, стр.7

обележја и психички особености на поединци, може да се говори за погодни услови и одредени тенденции кон криминално однесување.

- Формирање на слика на младите за себе

Начинот на кој се формира сликата за себеси и за другите може трајно да влијае на формирање на личноста на адолесцентот. Нивните ставови за себе би можеле да ги групираме во три целини:

1. Оние кои кон себе покажуваат негативен став, изразуваат недоверба во своите способности и вредности, недостаток на самопочитување, како последица може да имаат отежнато постигнување на успех.
2. Групацијата на малолетници кои се преценуваат, со тоа не си олеснуваат туку само си ја отежнуваат својата адаптација не можејќи да ја усогласат идеалната и реалната слика за себе, од што исто така произлегува неуспех во решавање на животните проблеми.
3. Повеќето од малолетниците имаат сè уште неизграден однос кон себе, што придонесува за збунетост и конфузија поврзана со личните потенцијали и можности.

Условите на животот во општеството во кое живееме постојано се менуваат, а во кругот на тој процес се одвива и внатрешно менување и процес на созревање на младите. Услови на општествено нарушување, во поголема или помала мерка би можеле да имаат влијание на условите на нивниот живот, личност и однесување.

Некои од основните вредности кои адолесцентите си ги поставуваат себеси се потребата за приватност, самостојност, идеална материјална положба, професионален успех и квалитетно организирање на слободното

време. Од редовите на оние кои се изразито незадоволни од можностите за остварување на овие цели се регрутираат оние кои на вакви околности реагираат со социјални, девијантни и криминални облици на однесување.

Поврзаноста на особините на личноста и карактеристиките на однесување на младите деликвенти со нивното предходно криминално дејствување го истражувала Миксај Тодорович. Според нејзините истражувања, врз основа на утврдените карактеристики на личноста можат да се предвидат облиците на деликвентниот третман и да се испланираат елементи на идниот воспитен третман, со цел да се овозможи корекција во структурата на личноста, која ќе придонесе за подобрување на личноста во социјалната интеграција. Според наводите на нејзиното истражување, значаен број на испитаници покажувале карактеристики кои би можеле да се означат со негативен предзнак, без оглед на тоа дали се појавуваат изолирано или во комбинација со други проблеми (невротски проблеми, агресивно однесување на јавни места, бегане од дома, трауми). Тие посредно говорат за неадекватни социјализирачки процеси кои го погодуваат обликувањето на модалитетот на општествено неприфатливото однесување.

Во вкупната маса на пријавени дела, малолетниците учествувале со 11-16%. Од сите пријавени дела против имотот тие учествувале со 27%, а во релативно мал процент учествувале во пријавените дела против општа сигурност. Како најбитни наведени причини се дружењата со асоцијални и антисоцијални особи од нивната околина (40,7%). Како најзначаен фактор е издвоен и алкохолот (31,2%) што се конзумира во време на извршување на делата.

Околу една четвртина од испитаниците сметале дека најодговорна улога во нивното деликвентно однесување има нивниот карактер, односно некои особини од нивната личност што се надвор од нивната контрола. До некаде изненадува податокот што испитаниците не им придаваат посебно значење на родителите и на неадекватното однесување, туку само 14,3% испитаници тоа го навеле како причина за нивното неприлагодено однесување. Од ова истражување се гледа дека деликвентите доминантно бараат причини за своето однесување и за своите особини и постапки, а многу малку себе се доживуваат

како пасивен дериват на несреќни животни околности.¹⁷

Потребно е во нашата средина да се направат што поконкретни примарни, секундарни и терцијарни превентивни мерки во областа на малолетничка деликвенција засновани на многубројни, драгоцен резултати од истражувања спроведени на оваа популација.

3.2 Социјално-патолошки појави кај малолетникот

Во структурата на малолетничката деликвенција, по обем и општествени последици социјално-патолошките појави се наоѓаат пред криминалитетот и останатите видови на престапништва. Тие се во толкава мера изразени во малолетничката популација, што примаат обележја на болест поврзана за младоста, особено кога станува збор за алкохолизам, наркоманија или проституција. Влијанието на алкохолот и наркотиците врз здравјето на младите е значително поизразено, за разлика од возрасните. Медицината утврдила дека организмот на младите е 10-20 пати почувствителен на овие средства и дека тие директно се одразуваат на нивното здравје.

Покрај тоа што се јавуваат нарушувања во метаболизмот и нервниот систем, последиците се согледуваат и во послабата концентрација, нарушување во мислењето и низа други нарушувања што се одразуваат на човековиот карактер. Организмот под дејство на алкохол и наркотици ги доведува младите луѓе до недоволна самоконтрола и навика, што девијантното однесување го претвора во „нормално“ и секојдневно.

Поблемот на наркоманијата кај младите не е само во болеста, туку и во тоа што таа има непосредно лоши последици кај личноста.

Алкохолизмот меѓу младите постепено зазема размери на епидемија. Сите статистички податоци за потрошувачката на алкохолот и истражувањата за оваа појава кај младите укажуваат на тоа дека таа сè повеќе се шири меѓу младината. Вака раширената појава на алкохолизмот меѓу младите има и субјективна страна кај споменатата возраст. Во тој период алкохолот за човекот е средство за ослободување од стравот, срамот и модел за однесување како

¹⁷ Тодорович А. (1971). Узорци малолетничког прступништва, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд 1971 година

зрелите личности.

Слична е и ситуацијата со останатите социјално патолошки појави. Податоците за распространетост на проституцијата покажуваат дека со најтешкиот облик на проституција (уличната) се занимаваат претежно млади жени.

3.3 Старосна граница и криминалитетот

Во науката се смета дека и старосната граница на човекот влијае како на обемот, така и на структурата на криминалитетот, бидејќи лицата со различни старосни граници, помалку или повеќе учествуваат во извршување на кривични дела, а исто така и во различни видови на тие дела.

Човекот во својот развој минува низ некои фази кои се карактеризираат со одредени билошки и психолошки својства што се рефлектираат и на неговото однесување. Утврдено е и дека во некои животни доби на луѓето често се вршат кривични дела за разлика од други.

Криминалитетот кај машките достигнува врв на почетокот на полниот развој, а не во средината на зрелата доба, што би се можело и да се очекува. После 30-тата година од животот настанува поголемо прогресивно намалување на криминалитетот, сè додека потполно не настане добата на сенилност. Овој факт се потврдува со истражувањата направени во многу земји.

Од овде може да се види дека во вршењето на криминалитетот најчесто учествуваат помлади лица. Криминалитетот кулминира во добата на адолесценција или непосредно после неа, а тоа е доба на полна физичка снага во која потребите и барањата на младиот човек се често над неговите можности. Исто така е утврдено дека бракот позитивно влијае на однесувањето на машките, што се заклучува од податокот дека меѓу деликвентите неженетите машки се далеку побројни.

Помладите извршители најчесто вршат кривични дела против имотот,

меѓу кои значаен е бројот на тешки кражби направени со разбивање и провалување, како и џебни кражби, понатаму кривични дела за кои е потребна поголема физичка сила, спретност и брзина. Потоа следуваат и кривичните дела против животот и телото. Кога зборуваме за структурата на криминалитетот кај одделни старосни групи, треба да се истакне и фактот дека има кривични дела што младите личности не можат ниту да ги извршат било од правни, било од реални причини. На пример, помлада личност која не е во работен однос не може да изврши дело против службената должност (проневера, примање мито и слично). Од овде е јасно дека сите овие околности се одразуваат и на структурата на криминалитетот на младите луѓе. Видовме дека преовладуваат имотните кривични дела, бидејќи тие им се најдостапни.¹⁸

3.4 Фактори за малолетничката деликвенција

- Воведни напомени

За факторите за малолетничката деликвенција постојат различни теории и предрасуди дури и помеѓу стручните лица кои непосредно се занимаваат со тој проблем. Етиолошките основи и фактори што го предизвикуваат криминалитетот во целина, во најопшта смисла, се однесуваат и на малолетничката деликвенција. Меѓутоа, се смета дека кај девијантното однесување на младите постојат некои специфичности на фактори, услови и причини.

Био-психолошката структура и социјалните обележја на малолетниците битно се разликуваат од возрасните деликвенти. Познатиот криминолог М. Л. Реј наведува дека меѓу социјалните работници е најраспространето мислењето дека кај малолетните престапници станува збор за инадаптирана

¹⁸ Рајко Младенович-Купчевич, Криминологија, Сараево 2001 година

(неприлагодена) популација, физички хендикепирана, ментално под нормалата, заостанати, запуштени, неуредни, неурамнотежени и настрани лица, личности кои се на работ на преживување, сираци, скитници, малолетници кои не можат да се контролираат.

Тој ја критикува теоријата која владее - дека малолетниците се сметаат за „неспособни да го разликуваат доброто од злото поради недостаток на зрелост“. При тоа, тој посебно ја разгледува теоријата за инадаптираност (неприлагоденост) и генерализација на клиничките испитувања на малолетните деликвенти. Според неговото мислење, овие резултати го објаснувале криминалитетот на малолетниците деликвенти или преку нивните незадоволени потреби, или преку некои внатрешни фактори, и со тоа се занемаруваат волјата и свеста на малолетникот и се заменуваат со афектната состојба.

Тој исто така смета дека и адаптираното и инадаптираното лице треба да бидат под општествена заштита, бидејќи адаптацијата исто така може да значи ограничување на слободата на малолетникот и се темели со конформизам и тоталитаризам. Факторите за малолетничка деликвенција се повеќекратни. Тие се условени пред сè од психолошкиот карактер во развојот на младите личности и од социјалните фактори - недостаток на воспитување, односно воспитна запуштеност.

Малолетниот деликвент се разликува од возрасниот и по степенот на биолошки развој и емоционалната зрелост. Нивната криминална активност не е, како во случајот кај возрасните, последица на цврста волја и причина за размислување, туку вината и пресметливоста им се искажува во посебна форма.

3.4.1 Биолошки и психолошки фактори

Основните фактори на истражување на етиолошките и феноменолошките проблеми на деликвенцијата и девијацијата се социјалната средина, деликтот и личноста. Набљудувајќи од аспект на првите два фактора, малолетничката деликвенција нема посебни специфичности според кои таа би морала одвоено да се проучува. Меѓутоа, факторот личност по многу елементи се смета за карактеристичен и посебно се третира. Тој фактор се објаснува по специфичноста на телесните и психичките промени кои се карактеристични за адолесценцијата, односно за времето меѓу детството и возрасната доба.

Личноста е детерминирана со општи елементи на недозреана психоструктура што е во развој. Психичката нестабилност, пред многуте проблеми и тешкотии во адаптацијата на одредени животни услови, пронаоѓа решение во однесувањето кое изгледа како полесен пат за постигнување на своите цели, а кое има тенденција кон едно од облиците на девијација.

Во периодот на таканаречена адолесцентна криза, личноста трага по сопствената идентификација. Адолесцентите, кога се во специфичен стадиум на развој, имаат потреба од пример, авторитет, доверливост, поддршка и помош. Набројаните, поради специфични услови, најчесто изостануваат и затоа децата се свртуваат кон улицата наместо кон родителите.

Инерцијата и апатијата се појави кои најмногу се изразени кај младите генерации. Очекувањата од нив се многу големи и токму заради тоа тие се наоѓаат во првиот ред на општествени промени. Но, од друга страна одлуките за нивниот живот се донесуваат некаде на друго место, надвор од можноста за влијание врз нив. Затоа, девијантното и деликвентното однесување кај многумина во почетокот настанува како вид на протест против наметнатите општествени обрасци, но во доцните фази тие прераснуваат и во навика.

Во психолошката литература се дадени мислења дека адолесценцијата претставува младешки период што почнува од 12-13 години, и завршува со созревање - околу 24-25 години. Во тој период личноста се наоѓа во постојана еволуција и под влијание на факторите на наследување и на средината, што

младиот човек го прават поразличен од возрасните, заедно со придружните појави кои за возрасниот човек би можеле да се сметаат за патолошки, кај популацијата во оваа возраст се сметаат за нормални.

Во пубертетската фаза до шеснаесеттата година, кај личноста се јавуваат значајни органски и морфолошки појави со кои зајакнува физичката конструкција, а постепено се напуштаат детските навики и карактерот постепено се стабилизира. Во психичка смисла, се смета дека личноста созрева околу осумнаесеттата година, а зависно од био-психичките и социјалните фактори, процесот на созревање индивидуално може да настане и многу порано, но и многу подоцна.

Границите меѓу нормално и девијантно кај младите е многу тешко да се утврдат, бидејќи тие својства се развиваат циклично и во различни амплитуди, така што сите дијагнози на таквата состојба се секогаш релативни. Во младешката фаза личноста се социјализира во динамички процеси и во разни биолошки фази на развој, кои оставаат длабок белег и на неговото општествено однесување. Во овој период се појавуваат физички и сексуални промени, кои кај младите луѓе можат да се појават со придружни појави како што се комплексите, но и емоционални промени, кои се услов за понатамошно созревање. Тие промени се манифестираат со различни облици на расположение, личноста интелектуално созрева, усвојува некои свои принципи на однесување и вредности кои не мораат да се вклопуваат во клишеата на вообичаени однесувања.

Промените во однесувањето се одразуваат на недоразбирањата во семејството и во социјалната средина, во која младиот човек наоѓа причина за некој вид на асоцијално однесување, но кои можат да станат модел за трајна негативна идентификација. Заедно со тоа, се јавуваат и некои внатрешни психички својства кои се поизразени за разлика од вообичаеното: опструкција, агресивност, или пак друга крајност – повлекување, депресија и изолација. Во социјалниот свет, сите тие манифестации се претопуваат во форма на судар меѓу генерациите, односно со судар на вредностите.

Ајзенк наведува дека многубројните психолошки фактори влијаат на

отпорност на социјализацијата на малолетниците. Тој смета дека деликвентот, во основа, е личност со екстровертен карактер, со бавни психомоторички реакции во однесувањето, недоволно прилагодлив и со секундарни промени во структурата на личноста.

Покрај придружните, во периодот на адолесценција се чести и случаи на психопатски состојби. Во социјална смисла, состојбата на невроза кај младите лица може да влијае на два типа на однесување: експанзивни и инхибирани. Во првиот случај, има широка сфера на однесувања - од потполна послушност, до агресивност и класична деликвенција.

При клиничките испитувања, психијатрите се занимавале со прашањата за нарушувањето и влијанието на деликвентното однесување, како и формирање на типологија за малолетните престапници. Некои од нив (Д.Гибонс 1963; и К.Р.Х Вардроп 1957) тврдат дека 35% деликвенти од машката популација имаат психички нарушувања, додека во другиот случај (Епс 1951; и Вардроп 1957) утврдиле дека психичките нарушувања кај женската популација многу почести за разлика од машките. К.Р.Х Вардроп, директор на клиниката за судска психијатрија во Глазгов, сумирајќи ги сопствените искуства и теориските основи на поранешни истражувања, ги класифицирал етиолошките фактори со клинички елементи на малолетничка деликвенција.

Во својата класификација Вардроп ги набројува: деликвенти со органско нарушување, тешко депримирани деликвенти, емоционално нестабилни деликвенти, деликвенти со проблеми во семејството и ситуациони деликвенти.¹⁹

¹⁹К. Посписил, невропсихијатар од Загреб, тврди дека во преку 2.000 случаи со малолетници деликвенти кои ги имал во својата пракса, кај само два случаи пронашол елементи на психотично нарушување. „Акционо усмерено истражување омладинског криминалитета“, ЖКК број 1/1988 стр, 131

3.4.2 Социјални фактори

Во нашето општество во сегашни услови младиот човек сè уште не може да ги задоволи своите егзистенцијални потреби на припадност, не може да го пронајде својот идентитет и својата вредносна ориентација и затоа станува отуѓен, пасивен и неспособен за револуционерни промени на сегашните општествено-дезорганизирани односи. Општеството што е дезорганизирано, отуѓено и анемично, не може на младите да им овозможи да ги реализираат своите цели со легални средства заради нивната маргинална положба во општеството, па заради тоа сè поголем број на млади бегаат или во деструктивност или во конформизам, што претставува израз на нивната отуѓеност.²⁰

Во криминалната литература, меѓу посебни фактори на влијание на малолетничката деликвенција се вбројуваат влијанието на семејството, училиштето, слободното време, средствата на масовна комуникација и личноста на малолетникот.²¹

Нормално, овие фактори не делуваат одвоено, туку во меѓусебен однос и условени со факторот на личноста.

- Семејството како фактор

²⁰ Стеван Алексоски, Криминологија, Штип 2009 година, стр.105

²¹Пошироко за влијанието на овие фактори види: Ж.Јашовиќ, Криминологија малолетничке деликвенције, Београд 1991, стр 232-273.

Семејството како фактор непосредно се истакнува во елементите на структурална поврзаност. Семејната средина е примарен елемент на социјализација во кое емотивната атмосфера непосредно се одразува и на интелектуалниот и на психолошки развој на детето. Секој облик на криза во семејните односи и брачна дисхармонија може да се одрази на емоционалниот развој на детето во разни видови на нарушувања. Висок процент на малолетничка деликвенција кај деца што растеле во домови за деца без родители се толкуваат првенствено со отсуство на родителско, односно семејно воспитување. На воспитниот процес во развојот на младите непосредно се одразуваат структуралните семејни нарушувања, како што се разводите на родителите, загуба или напуштање на родителите, занемарување или социјално-патолошки појави кај некој од членовите на потесното семејство. На тој начин слабите личности ги раскинуваат фамилијарните односи, односно фамилијарните функции, што негативно се одразува на развојот и воспитувањето.

Истражувањата во нашата земја покажуваат дека малолетните деликвенти во 30% од случаите потекнуваат од семејства со разведени родители. Во семејните фактори што имаат значајна улога се вбројуваат и материјалната ситуираност, вработеноста, односот и грижата на родителите, станбените услови и слично.

Покрај тоа, истражувањата покажале дека малолетните деликвенти во значајна мерка потекнуваат од разорени и алкохоличарски семејства. Според некои податоци, во машката деликвентна популација овој фактор е застапен во близу половина од случаите, а во женската популација во третина од случаите - лица кај кои еден од родителите е алкохоличар.²²

Факторот семејство се изведува посредно од индустријализацијата и урбанизацијата. Имено, се смета дека стабилноста на семејството и семејните односи значајно се поцврсти во руралните средини, за разлика од урбаните, каде семејството на некој начин е отуѓено и е самостојна општествена категорија.

Неадаптибилноста на родителите со новите услови се одразува и на однесувањето на децата. Наместо во родителите, децата пронаоѓаат воспитувачи и примери надвор, кај своите врсници на улицата.

²² М:М Глатт „Алкохолизам, злочин и малолетничка деликвенција, Загреб, број 4/1961, стр 437-445

Миграцијата од руралните во урбаните средини предизвикува стресови и конфликти, судар на традиционалната форма со новата, станбена криза, и придружни проблеми кои често водат до одделни облици на девијантно или деликвентно однесување.

Кога родителите се успешни во пренесувањето за нивните идеи за доброто или лошото, детето ги прима тие вредности и ги чувствува како свои. Потребни услови за таква интернализација на вредности е изложеноста на определен сет од вредности, во контекст на со љубов исполнети односи родител-дете. Ако задржувањето на родителската љубов е нешто многу важно за детето, тоа ќе прави сè и ќе верува во сè што го избегнува одбивањето.²³

-Миграции

Факторите урбанизација и миграција од руралните подрачја како криминогени причинители се искажуваат непосредно и како судар на вредности. Тој судар се исполнува повеќедимензионално, како судар на: современото со традиционалното, селото и градот, судар на генерациите, формалниот и неформалниот образец на контрола, судар на вредностите произлезени од семејното воспитување и вредности што ги нуди новата социјална средина, родителскиот авторитет и неговите примери и слично. Некои автори кои го проучуваат овој фактор, сметаат дека „криминалитетот на малолетниците првенствено е урбан феномен“ и ја докажуваат оваа теза со компаративни истражувања во високоурбаните и останатите подрачја.²⁴

-Училиште

²³ Јаков Лазаровски, Алтруистичко и агресивно однесување, Скопје, Мелбурн, 1997 год.

²⁴ А.Тодоровиќ „Велика урбана подручја и малолетнички криминалитет“, ЈРКР, број 3/1975, стр. 423-433.

Покрај семејството, училиштето е институција во која се одвиваат најважните воспитни и образовни процеси за социјализација на личноста и оспособување за работни и општествени функции. Од организираноста, програмските содржини и наставно-образовниот процес главно зависи и развојот на младите личности и нивното општествено однесување. Колку и да вложува општеството во тој процес, тој природно, поради повеќе потешкотии е оптоварен и со извесни слабости што негативно се одразуваат на личноста.

Училишната програма и функцијата на училиштето во современи услови повеќе се ориентирани на образовниот, за разлика од воспитниот аспект на младиот човек. Во таквиот систем недостасува изградувањето на морални норми, на позитивни ставови и на карактерот на личноста, бидејќи програмата е неусогласена со физичките и психичките можности и потреби на младите, нивниот интерес и нивните желби.

Покрај тоа, во образовниот систем исто така недостасуваат опрема, лаборатории и кабинети, спортски сали и други објекти за физичко воспитување, кои би го задржале интересот на младите корисно да го трошат слободното време во креативна и инвентивна насока. Одредено значење имаат и интерперсоналните односи, влијанието на послабите ученици, социјално-патолошките појави на дел од училишната популација, прекините во школувањето, чести промени на училишната средина, бегане и други облици на оправдано или неоправдано отсуство од настава, како и слабиот успех. Последица на сите тие фактори се 60-70% на малолетници деликвенти во школската доба.

Кога малолетниците не се заинтересирани за училишната програма, тие многу често манифестираат насилство во и надвор од училиштето.

Насилство е секоја намерна употреба на сила или моќ. Може да биде во форма на закана или пак да вклучува употреба на сила, насочена кон себе си, кон некое друго лице, или кон некоја друга заедница. Завршува (или може да заврши) со физичка повреда, со смрт, со психичка штета, со

нарушување во развојот или со загуба.²⁵

-Слободно време

Битен фактор кој се одразува на развојот, на формирањето и зрелоста кај младите лица е таканареченото слободно време. Покрај семејството и училиштето, остатокот на времето кое е слободно битно влијае на определувањето, ставовите и однесувањето, кои често во отсуство на позитивни содржини преминуваат во разни облици на девијантно однесување, па и деликвентно однесување. Кога ова ќе се поврзе со околноста дека младите луѓе имаат релативно лична самостојност во однесувањето, одредени извори на материјални средства, а организираниот друштвен живот се одвива во амбиент каде алкохолот и наркотиците се практично нормална работа, тогаш слободното време како фактор на малолетничката деликвенција станува сè појасен. Таму каде што процесот на социјализација не ја одигрува својата улога, слободното време може да биде празно време – време на досадување, тоа станува погоден момент и простор за делување на разни негативни начини за прифаќање на асоцијалните образци на однесување.

Слободното време е предизвик да се „убие“ со разонода која од бесмислени, постепено преминува во потешки форми на престапништво. Нарушениот систем на вредности во некој дел се одразува во однесувањето на младите во слободното време, бидејќи, според тоа, во секојдневниот живот кај поголемиот број на младите изостануваат потребните културолошки содржини. Сите истражувања покажуваат значајно помала заинтересираност на младите за посета на културни институции, за разлика од склоноста кон забави и дружење со врсници во клубови и дискотеки. Ваквиот однос се изведува од социјалниот факт дека младинскиот стандард, како дел од вкупниот општествен стандард, е многу низок, затоа издвојувањето од културните потреби е значајно ограничено.

Некои автори (М.Секалди) сметаат дека малолетничката деликвенција дури во 99% од случаите се одвива во слободно време, како последица на

²⁵ Министерство за образование и наука, Образование базирано на правата на детето, (УН Конвенција за правата на детето)

факторот на здодевност. Таквите заклучоци веројатно се претерани, но факт е дека слободното време е многу битен фактор за малолетничкото престапништво. Во прилог на тоа се наведуваат многубројни аргументи. Пред сè, деликвентноста на младите е еден од облиците на игра и забава, таа ги предизвикува младите личности на авантура во услови на телесна и духовна пасивност која ја донесува слободното време. Тоа е одраз на хедонистичкото сфаќање на животот што се исполнува во посебни објекти на разонода како што се баровите, дискотеките, кладилниците и слично.

-Мас – медиуми

Влијанието на средствата за масовна комуникација врз малолетничката деликвенција е значајно присутно за разлика од деликвенцијата кај останатите. Тоа е разбирливо, пред сè, поради возрасните и психофизичките структури на младиот човек, кој во фазата на развој се стекнува со навики и во периодот на идентификација се огледува во позитивни или негативни примери. Мас-медиите (филмот, телевизијата, таканаречената шунд-литература и сл.) им нудат на адолесцентите одреден модел на живот и колективно однесување.

Друг битен фактор се однесувањето и идентификацијата, посебно во однос на медиумските модели. Американскиот педагог-невролог Е.Барнет тврди дека насилството што се прикажува на телевизија во голема количина, со текот на времето, го зголемува прагот на насилство кај децата. Децата учат во секој момент, а учат од искуство. Највпечатливите искуства од светот на медиумите тие го претставуваат преку своето однесување и како образец во реалниот живот. Многу масовни убиства станале загрижувачки факт поради тоа што се сторени од деца помлади од 14 години.

Некои криминолози, и покрај сите наведени аргументи, сметаат дека влијанието на филмот во однесувањето на детето нема некој значаен фактор како што се прикажува во јавноста и во делот на криминолошката литература.

Напротив, тие истакнуваат дека филмот е средство преку кое

малолетниците ја празнат својата емотивна надразнетост и длабоките психички оптоварувања. Освен тоа, филмот има поштетно дејство таму каде што во него нема уметнички вредности, каде има пораки за безнадежност и безвредност, бесмислен живот, апсурдност на редот и законитоста. Со тоа што младиот човек филмот го гледа повеќе како реалност отколку како сопствен живот и доживување, тој станува дел од нивното секојдневие низ кое тие формираат систем на културни односи кон светот што ги опкружува.²⁶

Телевизијата не е селективна во однос на тоа на што ги учи младите. Покрај позитивните, таа може да упати нездрави, погрешни и негативни пораки.

* Преку телевизијата, честопати се промовираат лажни вредности и погрешни модели, кои младите, особено адолесцентите, некритички ги прифаќаат.

* Во телевизиските програми често е застапено насилството и оружјето. Младите, особено момчињата кои се изложени на вакви програми, може да се обидат да ги имитираат агресивните акции, стануваат помалку чувствителни за страдањата на другите, а кај некои дури се јавува „напнатост“ (анксиозност).

* На телевизиските програми скоро секојдневно е застапена сексуалноста, на начин кој не секогаш одговара на возраста на учениците. Често се промовираат морални вредности што се разликуваат од нашите лични убедувања. Сексуалноста се користи како средство, кое помага при продавањето на различни продукти, за различни реклами.

* Некритички се промовира моделот на „уживање во материјалните добра“, без да се споменат ризиците од таквото однесување. Заради широката гледаност, сапунските серии и музичките видео спотови се идентифицираат како најчестата лоша понуда за помладите генерации.

* Поведувајќи се слепо по телевизиската понуда, помладата генерација често станува жртва на погрешни стереотипи: некои улоги во телевизиските програми се претставуваат стереотипно, врз основа на расата, полот, возраста или физичката убавина. Младоста и физичката привлечност често се ставаат на пиедестал и доведуваат до создавање на предрасуди кај адолесцентите кои тогаш ги формираат своите вредности.

²⁶ Ваквите ставови ги застапува J.Чазал, „ la cinema et la delinquance juvenile, Revue de science criminale et de droit penal compare, Paris“, бр. 1/1949, стр. 48 – 54.

* Гледањето телевизија промовира нездрав начин на живот - неактивност и зголемен ризик за здебелување.

* Тешко е младите, односно средношколците, да се заштитат од комерцијализмот, што секојдневно е присутен на телевизијата. Токму оваа популација често претставува целна група, кон која е насочено маркентишкото влијание на телевизијата.

* Телевизиското насилство го зголемува агресивното влијание кај младите и редовното гледање насилство го прави самото насилство помалку шокантно и поприфатливо.²⁷

-Воспитување

Многу битен пример за малолетничка деликвенција претставуваат неадекватните процеси на социјализација, посебно процесот на воспитување, односно воспитната запуштеност.

Воспитувањето е битен услов за ориентација во однесувањето на човекот и може да предизвикува на малолетничкото престапништво. Тоа, во позитивна смисла, подразбира правилен општествен и интелектуален развој на децата и воспитување на младите.

Тоа е процес на пренесување на културните обрасци на поединци и групи во развојот и во постапката на социјализација на личноста. Воспитувањето се спроведува во различни услови на социјалната средина, првенствено во семејството, училиштето и во средината на нивните врсници. Во текот на воспитувањето, личноста ги совладува егоистичните, егоцентричните, и девијантните тенденции и склоности.

Девијантноста во однесувањето на младите може да биде последица на репресивен начин на воспитување. Престрогот воспитување и казнување прави инвалидна, тешко прилагодлива, несигурна и депресивна личност, додека личноста во отсуство на воспитување станува агресивна, лишена од чувство за тоа што е општествено дозволено, а што не е. Семејните односи и воспитувањето непосредно влијаат на правилно или деликвентно однесување.

²⁷ www.povrzuvanje.blogspot, Истражување и акција за насилство во училиштата

Секој облик на криза во семејните односи се одразува на емоционалниот развој на детето во разни видови на нарушувања и инаетливо однесување. Високиот процент на малолетници деликвенти, пораснати во домови, е резултат на отсуство на родителско воспитување. На правилниот развој на младата личност непосредно се одразуваат и проблемите во содржината во воспитувањето во училишните програми, како и влијанието на асоцијалната средина во која малолетниците претежно се движат.

Криминолошките истражувања укажуваат на тоа дека воспитната запуштеност е еден од најбитните фактори за малолетничката деликвенција.

Овој фактор се јавува како последица на делување на семејните фактори, училишните и животните средини. Состојбата на воспитна запуштеност кај деликвентната популација се решава со ресоцијализација, превоспитување во педолошкиот процес, со примена на воспитни мерки изречени во кривичната постапка.

3.5 РЕЦИДИВИЗАМ

- Поим за рецидивизам

Во научната и стручната литература и секојдневната практика на оние што се занимаваат со намалување на криминалитетот, за подобро идентификување на оние лица коишто во својата животна кариера сториле повеќе кривични дела и за таквото недопуштено и забрането поведение им биле изрекувани кривични санкции, се употребува терминот „рецидивист“, а самата појава „рецидивизам“, кои во нашата секојдневна комуникација, успешно или неуспешно се преведува како „повтор-повторник“ или „поврат-повратник“. Етимолошкото значење на зборот „повтор“, што потекнува од латинскиот збор „рецидив“, значи повторно враќање на нешто, пред сè на болест за која се смета дека еднаш била излечена или пак, во социолошка смисла, повторно паѓање во иста грешка. Всушност, овој термин во криминологијата и кривичното право е преземен од медицината и употребен од оние криминолошки и кривичноправни школи коишто се обидуваат етиологијата на криминалитетот да ја објаснат врз карактеристиките на личноста, како наследените така и стекнатите, а пред сè антрополошката и позитивистичката школа.²⁸

Рецидивизам или повратништво е кривичноправен поим што различно се дефинира во правната литература, но претежно - како кривично дело што деликвентот повторно ќе го изврши. Битни елементи на рецидивизмот се: претходна осуда, повторно извршување на кривичното дело, идентичност на мотивот за новото дело и временската дистанца помеѓу претходното и новото дело. Кривичноправната теорија во типологијата на повратот поаѓа од природата на кривичното дело, временскиот интервал помеѓу извршените дела и бројот на извршени деликти.

²⁸ Д-р Љупчо Арнаудовски, Виолета Чачева, Поворот и повторниците (Поворот кај сторителите на кривични дела), Институт за социолошки и политичко-правни истражувања при универзитет „Кирил и Методиј“ - Скопје, 1979 година.

Според првиот критериум се разликуваат: општ и специјален поврат. Под општиот поврат се подразбира кое било кривично дело што повторно ќе го изврши ист извршител, после издржаната осуда, а под специјален поврат се подразбира извршување на исто кривично дело.

Криминолошката дефиниција на рецидивизмот се однесува на ново кривично дело што ќе го изврши лице што претходно сторило кривичен деликт, без оглед на тоа дали претходно бил осудуван.

На третиот конгрес на криминолозите во Лондон во 1955 година, заземан е став дека суштината на рецидивизмот се согледува во следниве елементи:

- 1) Кога лицето што извршило со закон утврдено кривично дело и за истото било осудено или на некој друг начин било третирано од страна на општеството ќе стори ново кривично дело – повратник „стрикто сенсу“ и
- 2) Кога некое лице, кое извршило со закон утврдено кривично дело и за истото е осудено или на друг начин службено третирано, повторно ќе преземе криминална одговорност поради своето „опасно однесување“ – повратник „лату сенсу“.²⁹

3.5.1 Криминолошко – пенолошко значење на рецидивизмот

Проблемот на рецидивизмот во криминолошка и пенолошка смисла значајно се истакнува не само по обемот, туку и по видовите на криминалот. Социјалната слика на повратништва и видот на кривични дела укажуваат на важни феноменолошки и етиолошки фактори на криминалитетот, како и на некои пенолошки проблеми.

Во криминалната феноменологија рецидивизмот е реална појава која покрај елементите од кривичноправната дефиниција, укажуваат и на објективната состојба на загрозеноста на општеството од некои видови криминалитет, т.е на личноста на деликвентот и на неговите криминални способности и социјални прилагодливости, со самото тоа и на одредениот степен на опасната состојба.

²⁹ H. Mannheim, Summary of the Third International Congress of Criminology, London, 1957

Во феноменолошка смисла рецидивизмот е карактеристичен за деликтите изразени со степен на професионализација, како што се имотните деликти, деликтите на организираниот криминалитет и измамите, додека во етиолошка смисла се укажува на елементите на мотивот, како на пример кај сексуалните деликти.

Пенолошката анализа на повратништва говори за два можни вида на предизвикувачки фактори, неадекватна општествена реакција – непримерен избор на кривична санкција или неадекватен третман и неуспешен процес на ресоцијализација, т.е. неадекватен третман во казнено-воспитно–поправната установа во која се издржува кривичната санкција.³⁰

Криминалниот поврат кај пријавените деца повеќе е изразен кај нецелосните семејства и фамилиите од понизок економски и образовен статус. Тие семејства се оптоварени со проблеми за животната егзистенција.

3.6.2 Типологија на рецидивистите

Истражувањата укажуваат на тоа дека поголем дел од повратниците (рецидивистите) живеат во град, но од вкупниот број на повратници има и такви што доаѓаат од село. Повеќемина живееле во неповолни семејни прилики и односи во семејството. Недоволното или непотполното образование и невработеноста, раната и долготрајна малолетничка криминална кариера се само некои од нивните битни социјални обележја.

Од вкупното повратништво, рецидивизмот на малолетниците се разгледува како посебно актуелна појава, бидејќи во оваа популациона структура се одвива процес на созревање и создавање на навика на криминално однесување. Малолетните повратници во повеќе од две третини

³⁰ Мило Бошкович „Криминологија“, Универзитет Нови Сад, Правен факултет Нови Сад, 2006, стр.512-514

од случаите се појавуваат во делата против имотот, односно во кражбите и тешките кражби.

Во типологијата на деликвентите рецидивисти најбитни се критериумите на кривичноправната наука, криминолошките критериуми за видот на деликвентите кои најчесто се појавуваат, како и критериумот на склоност. Во криминолошка смисла најбитна и најраспространета е склоноста и таа деликвентите рецидивисти ги дели на: деликвенти од навика, професионални деликвенти и деликвенти по тенденција.

Деликвенти од навика се сметаат рецидивистите од асоцијална природа кај кои постепеното појавување на престапничко однесување се претвора во навика.

Тие се оддаваат на криминалот од раната младост, социјално се неприлагодени (неподобни се за ресоцијализација), емоционално се нестабилни, со просечна или со потпросечна интелигенција и со пониско ниво на образование и низок праг на фрустрациона толеранција.

Деликвентите по тенденција, или деликвентите од страст, се лица чија криминална кариера е предизвикана повеќе од субјективни фактори на личноста, отколку од социјалните фактори, било да се во прашање факторите на нарушување од биолошко, психолошки или од психопатолошки карактер. Кај овие категории на престапници најчесто, покрај основната кривична санкција, се изрекува и мерката на безбедност на чување, лекување и посебни терапевтски мерки во пеналниот третман на осуденикот.

За рецидивисти се сметаат и професионалните деликвенти, извршителите на кривични дела, кои по некои особини се слични со повратниците од првата категорија, но и со посебностите на криминалната ориентација, односно со изборот на вршење на кривични дела како професија, занимање и мотив од користољубива природа, која кај првата категорија сè уште не е изразена.

4. Превенција на криминалитет

- Дефинирање на поимот превенција

Превенцијата на криминалитетот во етимолошка смисла потекнува од латинскиот збор „preavertire“, што во превод значи спречување на нешто несакано.³¹ За разлика од репресијата, превенцијата претставува средство за борба против криминалитетот што е насочено кон отстранување на причините, условите и факторите кои го предизвикуваат и кон спречување на нивното настанување во иднина.

Првите идеи за превенција на криминалитетот се јавуваат во 19. век во Франција, во времето на големите општествени движења од страна на француските енциклопедисти пред револуцијата. Се јавува како резултат на воспоставување на буржоаската држава и слабеење на црковната власт. Како фактори за појава се истакнуваат: општиот развој на општеството, материјалното богатство, личната слобода и личната самоиницијатива на поединците во општеството, и сè поголемото влијание на науката не само во природно-научните области, туку и по прашањата на широко општествено значење, а со тоа и врз криминалитетот. Меѓутоа, во тој период терминот превенција се употребувал да ги означи чисто репресивните мерки (како специјална и генерална превенција).

Вистински интерес за превенцијата на криминал се јавува по Втората светска војна, односно во седумдесеттите години на минатиот век, кога таа добива институционални рамки во многу земји (во Англија, во 1968 година е основан Комитет за превенција на криминал). Таа е опишана како „растечка индустрија“ бидејќи стана доминантен централен владин пристап кон криминалот, заедно со експанзијата во приватната осигурителна индустрија, и во тоа време е најмногу загрижена за „криминалот на улица„. Движењето „од казнување кон превенција“ претставува движење од реактивна кон превентивна контрола на криминал. За превенцијата да добие поголема тежина влијаеле неколку фактори како што се: зголемувањето на криминалот

³¹ Ибид, стр.169

во светот, што предизвикува изградба на нови затвори, а со тоа и зголемени трошоци, потоа намалување на стапката на откривање на кривичните дела, и генерално, намалената ефикасност на казнувањето.

Кога станува збор за дефинирање на поимот превенција, не постои единствен пристап, ниту единствена дефиниција. Сепак, едногласен е ставот дека постојат практични и теоретски причини превенцијата и репресијата поимно и терминологски да се раздвојат и да се спротивстават. Односно, терминот превенција да се врзе исклучиво за акција што е насочена кон отстранување на причините на криминалното однесување, а терминот репресија - за акција што се занимава со последиците на криминалитетот со примена на средства на принуда и контрола. Но, не секое занимавање со последиците е репресивно. Станува збор за превентивното дејство на кривичните санкции (генерална и специјална превенција), иако одредени автори ја исклучуваат превентивната улога на казнено-правниот систем.

Така Ван Дијк (1990) ја дефинира превенцијата на криминалитет како збир на политики, мерки и техники надвор од границите на казнено-правниот систем, која има за цел да ги редуцира различните видови на штета причинета од дејствија (акти) дефинирани како криминални од државата.

Од друга страна, Грахам смета дека казнено-правниот систем има улога во превенција на криминалот, особено во превенција на повторното криминално однесување на сторителот кој веќе се огрешил од законот (терцијарната превенција).

Фриман (1992) терминот превенција го дели на два конститутивни дела (компоненти): прогноза и интервенција. Доколку сакаме да спречиме појава на криминал во одредена ситуација или во одреден момент, мораме да направиме прогноза (претпоставка во позитивно-научна смисла) која ќе го предвиди неговото појавување. Значи, во реализацијата на превентивните мерки мораме со научен метод да предвидиме каде, кога и како се појавува криминалот. Доколку имаме сознанија за тоа, следниот чекор е успешна интервенција, за таа појава да биде спречена. Она што е можно и што

досегашната криминологија го докажала е да се откријат извесни правилности во случувањето на криминалните работи. Врз основа на препознавањето на тие правилности, се дефинира и самата интервенција која има за цел спречување на појавата на криминалитетот.

Според Националниот институт за превенција на криминалот на САД („National Institute for Crime Prevention“) превенцијата е секој обид насочен кон контролирање на криминалното однесување.

Во основа, под превенција се подразбираат две работи:

Прво, превенција значи интервенција - да се делува превентивно значи да се интервенира на одреден начин и со одредени средства. Меѓутоа, клучниот момент на определување на терминот превенција е содржан префиксот ПРЕ, што значи пред манифестирање на одредени непожелни појави.

Превенцијата на криминал опфаќа не само практики на казнено-правниот систем, туку и практики на многу други општествени и социјални политики, како и на граѓанското општество.

Инсистирањето на потребата од развивање на превентивна компонента на современата криминална политика сигурно не значи дека се доведува во прашање, особено на сегашниот степен на општествен развој, нужноста од постоењето на нејзината репресивна компонента. Неспорно е дека борбата против криминалитетот се одвива на два колосеци, односно се јавува во два основни облици: кривичноправен и општествено (социјално) правен.³²

Од ова се гледа дека репресијата и превенцијата во борбата против криминалитетот меѓусебно треба да се надополнуваат и надоврзуваат. Тие не можат една без друга и заедно ја остваруваат рамнотежата на современата криминална политика.

Значи, под поимот превенција се подразбира употреба на сите мерки и средства за мобилизација на поединците, општествените групи, организации и

³² Оливер Бачановиќ: Полицијата и жртвите, Штип 1997, стр.165-166

институции насочени кон спречување на оние појави кои не се во согласност со кривичното законодавство, а кои по својата суштина нанесуваат штета на поединците, општествените групи или на општеството во целина.³³

4.1. Превенција на малолетнички криминалитет

Кривичното право заедно со позитивните кривично-правни норми се само еден дел од средствата кои се користат во борбата против криминалитетот (со кривично-правните процедури се решаваат проблемите со малолетничката деликвенција во случај ако другите служби не успеат во тоа). Современата криминалистика става посебен ацент на спречување, односно предупредување од малолетничка деликвенција. Во поширока смисла, цел на превенцијата е да ја спречува појавата на идни деликвенти (со преземање на општи мерки за намалување на криминалитетот со цел да се отстранат негативните влијанија од социјалната средина и на младите да им се обезбедат нормални услови за развој на личноста). Во потесна смисла, целта на превенцијата се насочува кон личностите што веќе сториле кривично дело (со преземање на специјални мерки на намалување на оваа појава).

³³ Предавања на д-р Весна Стефановска - скрипти

- Облици на превенција

Општа превенција - означува влијание на граѓаните, а посебно на младите, да не прават кривични дела. Ова се постигнува со предизвикување на страв кај луѓето од казните предвидени во законите за инкриминираните однесувања.

Специјална превенција - спречување на сторителот на кривичното дело повторно да стори исто или друго кривично дело.

Превентивните мерки што се преземаат пред извршувањето на деликти, односно антиделиктните мерки, се означуваат со заедничко име „мерки на примарна превенција“. Целта на овие мерки, како што истакнавме, се состои во спречување, оневозможување, предупредување за однесувањето на младите. Таквата цел примарната превенција може да ја постигне ако со нејзините мерки се дејствува во правец на отстранување или сведување на минимум на социјалните и другите објективни фактори кои влијаат за криминално однесување на младите или до други облици на престапничко однесување, и ако со тие мерки истовремено се придонесе за развивање и формирање на такви морални, општествено-политички и други позитивни карактеристики на младите, чии својства ќе ги направат отпорни кон сите предизвици за нивна криминализација.³⁴

За да биде постигната превенција на малолетничкиот криминалитет, потребно е воведување на таква пракса што се постигнува само во здравите средини, во секојдневните примери на едно морално семејство, морални примери во градинките, училиштата и општеството во целина кое мора да води постојана грижа, да делува воспитно и да ја спроведува превенцијата од најмалата возраст кај младите, а не само кога се забележи нарушен психосоцијален развој кај децата. Праксата покажува, а искуството нè учи, дека раната детекција, дијагностицирањето на нарушувањето, воведувањето на воспитни и корективни мерки со односот кон децата кај кои се забележува кршење на општествените норми и склоност на девијантно однесување, даваат задоволителни резултати.

³⁴ Јашовиќ Жарко, Примарна и секундарна превенција

Секундарната превенција, исто така, се состои од цела низа на конкретни мерки и активности кои се различни по својата природа и содржина. Овде најнапред спаѓаат активностите чија цел е рано откривање, односно идентификување на младите кои во своето однесување имаат одредена девијација. Раното откривање и почетните облици на престапничко однесување има непроценлива вредност за ефикасност за мерките на секундарната превенција. Успехот на тие мерки е сè поголем ако истите тие бидат применети што порано. Нормално, нивната ефикасност зависи од тоа колку изборот и примената на одделните мерки се адекватни со личните и социјалните особини на конкретниот престапник. Од овде, проучувањето на објективните и субјективните детерминанти на престапничкото однесување како индивидуална појава претставува неопходен предуслов за успехот во секундарната превенција. Во ова проучување потребно е ангажирање на стручни лица, односно институции кои се оспособени да ги утврдуваат конкретните причини за престапничко однесување преку соодветни постапки.³⁵

Националната стратегија за превенција на малолетничкото престапништво (2010 -2020) е првата стратегија во Република Македонија која има за цел утврдување на стратешките насоки и приоритети за спречување на малолетничкото престапништво и е донесена од страна на Државниот совет за превенција на малолетничкото престапништво.

Составен дел на оваа Стратегија се:

- Превенцијата на малолетничката деликвенција е суштински дел од спречувањето на криминалот во општеството;
- Успешната превенција на малолетничкото престапништво бара напори од страна на целото општество за да се обезбеди хармоничен развој на адолесцентите, со почитување и унапредување на нивната личност уште од најраното детство;
- Младите лица треба да имаат активна улога во општеството и треба да се сметаат како субјекти, а не како пасивни објекти на социјализација или контрола;

³⁵ Јашовиќ Жарко, Примарна и секундарна превенција

- Фокусот на која било превентивна програма треба да биде добросостојбата на младите лица од нивното рано детство;
- Политиките и мерките на превенција треба да избегнуваат стигматизација и казнување на децата кои со своето однесување не предизвикуваат сериозна штета за сопствениот развој или развојот на другите, туку настојуваат детето да го разбере проблемот и да ја прифати одговорноста за истото;
- Услуги и програми за превенција треба да се развиваат на локално ниво и да бидат поддржани од заедницата.

Главните предизвици и стратешките насоки идентификувани во оваа Стратегија се однесуваат на примарната, секундарната и терцијалната превенција. Имено, целите на оваа Стратегија се воведување на програми за превенција на малолетничката деликвенција, координација, организација и мултидисциплинарен приод кон оваа проблематика, оценување и проценување на факторите кои го зголемуваат малолетничкото престапништво, како и интензивна меѓународна соработка во полето на превенција на малолетничката деликвенција.

Превенцијата во Република Македонија се спроведува и е уредена пред сè во рамките на казнено-правниот систем, надвор од казнено-правниот систем преку превентивната улога на семејството, превентивната улога на училиштето во спречување на училишното насилство, превентивната улога на медиумите, улогата на центрите за социјална работа, полицијата и други органи кои во поголема или помала мера учествуваат во преземање на мерки и дејности за спречување или барем намалување на овој проблем.

5. ПОСТАПУВАЊЕ СО МАЛОЛЕТНИЦИ СПОРЕД ПОЗИТИВНОТО ПРАВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

- Меѓународни конвенции за заштита на правата на децата

Во Законот за малолетничка правда кој РМ го донесе во 2007 година, а стапи на сила во 2009 година, се операционализирани стандардите утврдени во следните ратификувани меѓународни конвенции и документи за правата на детето:

- Конвенцијата на Обединетите нации за правата на детето со Протоколот за инволвирање деца во вооружени конфликти и Протоколот за трговија со деца, детска порнографија и детска проституција;
- Ријадските правила на Обединетите нации за превенција на малолетничката деликвенција од 1990 година; и
- Препораката на Советот на Европа бр.П (87) 20 за социјална реакција на малолетничката деликвенција.

Малолетничката правда е термин кој произлегува од правото на малолетничката правда пропишано како едно од основните права на детето со Конвенцијата за правата на детето³⁶, донесена од Генералното собрание на ОН на 20 ноември 1989 година, а стапила во сила на 2 септември 1990 година. Според Конвенцијата, најопштите принципи за остварување и за почитување на правата на децата се недискриминација на децата, почитување на најдобриот интерес на детето и учество на детето во сите одлуки кои се однесуваат на детето. Овие водечки принципи се наречени триаголник на детските права, од кои пак произлегува листата на одделни права кои пак може да бидат групирани во следниве пет основни групи:

а) економски права, по што се подразбираат соодветен стандард на живеење, социјална сигурност и здравствена заштита;

³⁶ Наслов на оригиналот: Convention on the rights of child.

б) социјални и културни права, во кои се вклучени соодветната грижа и образование;

в) политички и граѓански права во кои се сметаат и правата на слобода на изразување и недискриминација;

г) право на малолетничко судство - малолетничка правда, или права на децата во судир со законот и кога против нив се води кривична постапка, како и забрана за изрекување одделни видови санкции; и

д) хуманитарни права што ги содржат правата на децата во регионите опфатени со воени конфликти.

Конвенцијата ја ратификувале најголем број држави во светот, повеќе од која било меѓународна конвенција. Пред или пак како разработка и операционализација на правата на малолетничката правда, донесени се повеќе меѓународни правила и прописи во врска со малолетничкото судство, како што се Хаванските правила,³⁷ Пекиншките правила,³⁸ Ријадските правила³⁹ и други кои се однесуваат на минималните меѓународни стандарди за заштита на малолетниците лишени од слобода (Хаванските правила), за спроведување на малолетничката правда (Пекиншките правила) и за превенцијата на малолетничката деликвенција (Ријадските правила).

Европската конвенција за заштита на човечките права и слободи од 1950 година исто така ги регулира прашањата за незаконското лишување од слобода на малолетниците (член 5., став 1, точка 10) како и прашањата за изрекувањето на пресудата на малолетниците (член 6., став 1.) Помеѓу другото оваа конвенција го утврдува и тоа дека:

а) секој има право на слобода и безбедност на личноста;

б) никој нема да биде лишен од слобода освен во случаите и во постапката која е во согласност со законот;

³⁷ Наслов на оригиналот: United Nation Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havana Rules)

³⁸ Насловот на оригиналот: United Nation Standard Minimum Rules for the juvenile justice (The Beijing Rules)

³⁹ Насловот на оригиналот: UN Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (Riyadh Guidelines)

в) секој има право на праведно и јавно сослушување во разумен рок и пред независен и непристрасен суд кој е основан во согласност со законот;

г) секој има право на почитување на личната и семејната приватност на малолетникот.

Други меѓународни документи со кои се регулира малолетничката деликвенција се:

- Европската конвенција за правата на децата од 1996 година;

- Препораките на Советот на Европа и тоа:

- Препораката на Советот на Европа за општествените реакции на малолетничката деликвенција, 1987;
 - Европските правила за општествените санкции и мерки, 1992;
 - Препораката на Советот на Европа за општествените реакции на престапништвото на младите во поглед на оние лица што доаѓаат од семејство на мигранти, 1988;
 - Препораката на Советот на Европа за порамнување во кривичната постапка, 1999.
- Во Деветиот Генерален извештај на Европскиот комитет за спречување на мачењето и нечовечното или понижувачко постапување или казнување од 1999 година, содржани се стандарди и инструменти за хумано постапување со малолетниците лишени од слобода во кои, меѓу другото, се наведува и следното: одвоени простории за малолетниците, минимум стандарди за просториите во кои се затвараат малолетниците, за режимот на активностите во затворот, контактите со надворешниот свет, дисциплинските мерки, медицинскиот третман, процедурата за жалба и инспекција и т.н.

Од големо значење за превенцијата на малолетничката деликвенција е и Препораката донесена од страна на Советот на Европа во 2000 година за улогата на раната психосоцијална интервенција во спречување на малолетничкиот криминалитет. Во Препораката, раната психосоцијална

интервенција е дефинирана како „секоја мерка или активност насочена кон одвојување на ризичните деца и намалување на веројатноста за нивно идно вовлекување во трајни криминални однесувања...“

Програмите за рана психосоцијална интервенција треба да опфатат мерки со кои се определуваат ризичните фактори и мерки со кои се промовираат заштитните фактори. Мерките со кои се определуваат ризичните фактори треба да посветат внимание на следново:

- Учење на тешкотиите и хиперактивност/импулсивност;
- Злоупотреба, запоставување од страна на родителите и сместување на децата во социјални институции;
- Изостанување од училиште, исклучување, слабо поведење;
- Расна дискриминација, невработеност на родители, сиромаштија;
- Здружување со слични девијантни групи или секти.

Мерките со кои треба да се промовираат заштитните фактори треба да посветат посебно внимание на следново:

- Стекнување социјални вештини и вештини за совладување на проблеми;
- Семејна кохезија и создавање неавторитативни правила на воспитување и казнување;
- Создавање безбедна средина;
- Учество во општествениот живот во заедницата.

Структурата на системот на малолетничка правда што постоел во времето на стекнување независност во 1991 година, во извесна смисла, била слична со онаа на сегашниот систем. Во тоа време немало малолетнички судови, меѓутоа имало судии и обвинители специјализирани за предмети во кои обвинетите биле деца и малолетни лица. Постоеле и полициски службеници со специјални овластувања за предмети што се однесуваат на деца, вклучувајќи и дела извршени од страна на малолетници. Постоел и посебен затвор за постари малолетници, осудени за сторени дела, потоа воспитно-поправна институција од затворен тип, за малолетници кои делото го извршиле на возраст меѓу 14 и 18 години, како и две институции во рамки на Министерството за труд и социјална политика: една установа од отворен тип за осудени малолетни престапници и еден дом за сместување на деца во ризик. Кривичниот законик и Законот за кривична постапка имале посебни делови, кои се однесувале на деца во ризик. Кривичниот законик и Законот за кривична постапка имале посебни делови, кои се однесувале на обвинети малолетни лица и на казнувањето на осудените малолетници. Минималната возраст за кривичната одговорност на малолетниците изнесувала 14 години и на ниту едно лице, не можело да му се суди како на возрасен, доколку делото го сторило на возраст под 18 години. Не постоела процедура за ослободување на обвинетите малолетници од судско гонење, меѓутоа, од друга страна, не постоеле ниту адвокати, специјализирани за одбрана на обвинети малолетни лица. Бројот на пријавени случаи на малолетни сторители на дела се зголемил веднаш по стекнувањето на независност на земјата, но, потоа, истиот се намалил за повеќе од половина, во периодот од 1992 до 2002 година. Оттогаш наваму, овој број варира, без некои значајни и забележливи зголемувања или намалувања.⁴⁰

Во текот на 1990-тите години, била изработена една ситуациона анализа, која била причина за организирање на национален семинар во 2000 година, на кој биле усвоени поголем број на препораки, меѓу другото и за донесување Закон за малолетничка правда. Во 2003 година, Министерството за правда формирало работна група за изготвување на првичната верзија на Закон за

⁴⁰ Арнаудоски Љ., Чачева В., и Чонева Л., “ Ефикасност на мерките во системот на малолетничка правда, Институт за социолошки, политички и политичко-правни истражувања и УНИЦЕФ, Скопје 2004г.

малолетничка правда, а во 2004 година биле објавени уште три студии од национални експерти, за потребите на запознавање со новопредложениот закон. Законот за малолетничка правда, конечно бил усвоен во 2007 година, а истиот стапил на сила во 2009 година. Владата усвоила и акционен план за имплементација на Законот за малолетничка правда, во време кое, во голема мерка, коинцидирало со периодот помеѓу усвојувањето на Законот и неговото стапување во сила. Речиси половина од активностите предвидени во овој план, се веќе реализирани. Подоцна, усвоен е и нов план, за временски период од 2009 до 2012 година.

Законот предвидувал основање на Државен совет за превенција од малолетничко престапништво, кој бил воспоставен во 2009 година. Советот усвоил и работна програма, за периодот од 2009-2012 година.

Останатите промени, воведени со Законот за малолетничка правда, ги вклучуваат и следниве:

- Воведување замена за кривично гонење, преку вонсудска постапка за разрешување на помалку сериозните случаи;
- Воведување мерка за упатување во дисциплински центар за малолетници, на непрекинат престој, но не повеќе од 20 дена;
- Барање за задолжително присуство на адвокат, за време на испитувањето на малолетните осомничени лица;
- Мадјација помеѓу жртвата и сторителот;
- Ограничување на времетраењето на истражната и судската постапка;
- Воведување услови, во однос на обуката на специјализираните судии, обвинители, полициски истражители, адвокати бранители и медијатори, како и задолжително барање за воспоставување на специјализирани оддели или тимови, во рамки на Центрите за социјални работи (ЦСР)

Малолетничкото казнено законодавство, како посебен дел од казненото законодавство, постои во голем број држави. Постоенето на ваквото законодавство значи активност на повеќе специјализирани органи кои меѓу себе ја споделуваат одговорноста и се надополнуваат во постапувањето, што има за цел превенирање, спречување, односно индивидуализиран третман на децата и малолетниците. Новите приоди во постапувањето подразбираат

приспособување на реакцијата кон причините што довеле до стореното. Оттука и разноликоста на методите и формите за постапување. Ваквиот приод во законското регулирање е поттикнат од меѓународните документи кои укажуваат на потребата од издвојување на постапувањето кон малолетниците во посебен систем од материјални, процесни и извршни казнено-правни норми. Глобалните трендови во казнената политика имаа свој одраз и на полето на малолетничката деликвенција, која е во сферата на непосреден и постојан интерес на криминолозите и теоретичарите од казнено-правната област. Првите настојуваат да ги дефинираат методите за постапување и спречување на натамошно деликвентно однесување, а вторите - легислативно да ги вратат решенијата што ја содржат општествената реакција по повод стореното, при што заедничка крајна цел им е намалување на малолетничката деликвенција и надминување на проблемите со повторот.

Се поттикнува и идејата за збогатување на можностите за неформален пристап во разрешувањето на состојбите во кои се инволвирани малолетници, што подразбира интеракција и активно вклучување на поширок круг субјекти – училиште, семејството, социјалните органи, полицијата, а поведувањето официјална казнена постапка кон малолетници да биде случај за потешки облици на кривични дела, за повторено вршење полесни кривични дела и кога ќе се оцени дека личноста на малолетникот, начинот на вршење на делото и мотивите од кои се раководел го оправдуваат класичниот формален приод и изрекување соодветна кривична санкција.

Основните постулати на малолетничката правда се состојат во акцентирање на обврската на заедницата да обезбеди услови за нормален развој и просперитет што ќе овозможат секое дете да се развива и да се формира како творечка личност, да се обезбеди негова благосостојба, правилен раст и развој. Оттука, кога детето манифестира негативно, асоцијално, девијантно, деликвентно поведение, заедницата е должна да му пружи заштита, грижа, помош и контрола.

Со Законот за малолетничка правда⁴¹ македонскиот кривичноправен систем доби нов квалитет во однос на третирањето и постапувањето со

малолетниците – деца во ризик, помлади и постари малолетници сторители на лесни кривични дела или во состојба на ризик. Одредбите од Законот во голема мера се во духот на меѓународните документи и препораките на Советот на Европа во однос на малолетничката деликвенција. Во прилог на ова може да се наведат новите облици на постапување што овозможуваат неформален пристап во разрешувањето на причините што довеле определен малолетник да биде во состојба на ризик од можно впуштање во криминално однесување, зајакната улога во центрите за социјална работа, особено кон децата (кривично неодговорните на возраст од 7 до 14 години) во ризик, но и во однос на другите малолетници во ризик, проширени можности за неповедување постапка од причини на целесообразност од страна на, постапувања со ресторативен и медијациски карактер, јавно спогодување за вината и кривичната санкција и сл. Во прилог на неформалното постапување во Законот е нагласено дека на малолетникот при неформалното постапување му се гарантираат сите права што ги имаат полнолетните лица и посебните права предвидени со Конвенцијата за правата на детето и други ратификувани меѓународни договори што се однесуваат на начинот на постапување и спречување на малолетничката деликвенција. Законот укажува на правото на малолетникот постапката да ја води и санкцијата да ја изрече само суд надлежен за малолетници, но едновременно укажува дека малолетниците не се грижа само на судот, туку дека кон малолетникот определени мерки на помош и заштита и други законски предвидени мерки може да преземат другите специјализирани органи - центрите за социјална работа, Јавното обвинителство, Министерството за внатрешни работи и установите за извршување санкции за малолетници.

Меѓународните документи што се занимаваат со дефинирање препораки во однос на заштитата на детето и малолетникот укажуваат на тоа дека за младите лица е особено важно постапувањето да се одвива во природната средина на малолетникот, онаму каде што тој се чувствува сигурен и заштитен.

⁴¹ Службен весник на РМ, бр.87 од Јули 2007 година

Оттука е настојувањето за вонинституционален третман со методите на партиципативност и интерактивност. Ова е нужно, бидејќи реакцијата мора да ја следи зрелоста на малолетникот, кој не секогаш коинцидира со неговата возраст, и способноста да го сфати стореното и она што мора да се преземе како реакција со или без конкретна интервенција.

-Материјално казнени одредби

Законот за малолетничка правда, донесен од Собранието на Република Македонија на 4 јули 2007 година, претставува реформа на малолетничкото законодавство на Република Македонија затоа што во него се имплементирани меѓународните стандарди за малолетничка правда а кои се однесуваат на: начело на заштита на малолетникот и неговите права, социјализација и помош во постапувањето со малолетникот, ресторативна правда и превенција на малолетничката деликвенција.

Целта на донесување на овој Закон се согледува во досегашните решенија во кои одредбите за малолетниците се наоѓаа во општите делови на Кривичниот закон (КЗ) и Законот за кривична постапка (ЗКП) кои во основа почиваа на репресивното намалување на криминалитетот, имаа непосреден негативен одраз врз општата положба и казнено-правната положба на малолетниците. Тоа се оние причини што ја налагаа потребата малолетниците да се извлечат од општиот дел на казненото право и нивната положба кога се јавуваат како сторители на казнени дела да се реши на посебен начин.

Издвојувањето на малолетните сторители на казнени дела од општото казнено право е продукт и на настојувањата во пракса и во овој дел од правото да се примени/реализира Конвенцијата за правата на детето. Таа поаѓа од концептот: децата и малолетниците се проблем на општеството тогаш кога нивниот развој ќе добие насока на девијантност, деликвентност или криминално поведение, а тој проблем општеството го разрешува преку создавање услови за правилен развој на децата и малолетниците по пат на давање помош и грижа, заштита и контрола. Тоа се основите врз кои треба да почива и нивната положба во казненото право.

Врз овие основи во казненото право се изгради еден посебен концепт за постапување со децата и малолетниците одреден како „ресторативна правда“ која во основа подразбира нерепресивно третирање на малолетните сторители на казнени дела, мерки и постапки кои овозможуваат враќање на детето или малолетникот во претходна состојба на нормален, социјален и општествен развој, порамнување помеѓу спротивставените странки, грижа за жртвата на криминалното дело, враќање во претходна состојба со мерки и постапки на

третман кои почиваат на грижа, заштита, помош, контрола над малолетниот сторител на казненото дело.⁴²

Со цел создавање на неопходните претпоставки за ефективна примена на Законот, на седницата одржана на 12 февруари 2008 година, Владата усвои Акционен план и буџетската рамка за имплементација на Законот за малолетничка правда за 2008-2009 година. Законот започна да се применува на 30 јуни 2009 година.

Основните начела врз кои почива Законот за малолетничка правда се:

- начело на остварување на најдобриот интерес на малолетникот,
- социјализација и помош во постапувањето со малолетникот, и
- превенција на малолетничката деликвенција.⁴³

Превенцијата за заштита на децата од виктимизација и криминализација се основни цели на реформата содржана во Законот за малолетничка правда.

За постигнување на оваа цел и најдобриот интерес на детето и неговото воспитување и развој, надлежните органи во своето постапување ја применуваат ресторативната правда и им даваат приоритет на превентивните, заштитните и воспитните мерки, а лишувањето од слобода на малолетникот се предвидува како последно средство во постапката и само под услови и во траење определени со закон.

Воедно, во рамки на ИПА-2008 (инструмент за предпристапна помош) за периодот 2010-2012 година се реализира Проект за реформа на системот за малолетничка правда, со средства од УНИЦЕФ.

На 4 април 2010 година започна со реализација ИПА Проектот: „Правда за децата“ за периодот од 2010-2012 година.

Проектот е дизајниран според следните компоненти:

- I. Унапредување на правната рамка, стандардите и протоколите за примена на Законот за малолетничка правда;
- II. Зајакнување на институционалните и човечките капацитети; и

⁴² Коалиција „Сите за правично судење“, Проект „Улога на заедницата во замена на казната затвор“, Насоки за имплементирање на законот за малолетничка правда, Скопје, август 2007г.

⁴³ Предлог закон за измена и дополнување на законот за малолетничка правда, септември 2010г., Скопје

III. Развој на планови и инструменти за превенција од малолетничкото престапништво.⁴⁴

Поради потребата од нов посебен закон кој ќе ги регулира и определува соодветните мерки и услови под кои треба да бидат третирани малолетните деликвенти, материјалните одредби од Кривичниот закон сега се дел од Законот за малолетничка правда.

Со овој Закон се уредуваат постапувањето со деца во ризик и малолетни сторители на дејствија што со закон се определени како кривични дела и прекршоци, се определуваат условите за примена на мерки на помош, грижа и заштита, воспитни и алтернативни мерки и за казнување на малолетниците, положбата, улогата и надлежноста на органите што учествуваат во постапувањето со деца во ризик и малолетни сторители на дејствија што со закон се определени како кривични дела и прекршоци и извршувањето на воспитните и алтернативните мерки и казни⁴⁵. Имено, овие одредби се однесуваат и на малолетни лица кои во време на извршувањето на делото биле малолетни, а не се однесуваат на лица помлади од 14 години.

Законот во прва глава ја уредува содржината и целите. Согласно одредбите на Конвенцијата на правата на детето, во член 3-11 од Предлогот за донесување на законот се инкорпирани следните основни начела: начело на законитост, право на почитување на сите права на малолетникот признати со Конвенцијата за правата на детето и другите меѓународни документи, во сите фази на постапката и во изрекувањето и извршувањето на која било санкција или мерка определени со овој Закон; примената на мерките и санкциите определени со овој Закон и постапувањето со малолетникот да биде подредено на неговиот интерес за заштита, воспитување, превоспитување и правилен развој; во применувањето на мерките и санкциите може да му бидат одземени или ограничени определени права само во мера што одговарат на потребата за отстранување на состојбите што влијаат на малолетникот да врши кривични дела или прекршоци; приоритет на превентивните, заштитните и воспитните мерки и применување на санкциите што се состојат во лишување

⁴⁴ Преземено од Министерство за правда, Предлог-закон за правата на децата, 2012г.

⁴⁵ Член 1 од Законот за малолетничка правда, Службен весник бр.87/2007.

од слобода во исклучителни случаи ако поинаку не може да се оствари целта; неповедување на судска постапка од страна на надлежните органи, за да се избегне штетното влијание врз малолетникот, освен ако личните својства на малолетникот и околностите под кои е сторено дејствието не укажуваат на потребата за водење на судска постапка; право на судска постапка и право на непристрасен и независен суд.

Во членот 12 се уредува значењето на одделни поими и изрази. Новина е определувањето на поимот „дете во ризик“ што подразбира малолетник што во времето на извршувањето на дејството што со закон е определено како кривично дело или прекршокот, наполнил седум, а не наполнил четиринаесет години. За дете во ризик се смета и малолетник до 14 годишна возраст - зависник од употреба на дроги, психотропни супстанции или алкохол, дете со пречки во развојот, дете-жртва на насилство и воспитно и социјално запуштено дете кое се наоѓа во таква ситуација во која е отежнато или оневозможено остварувањето на воспитната функција на семејството или детето не е вклучено во системот на образование и воспитување или се оддало на питачење, скитничење или проституција, кое поради ваквите состојби е или може да дојде во судир со законот.

Значајна новина во втората глава е инкорпорирање на два клучни стандарди предвидени во Конвенцијата за правата на детето и Ријадските правила на Обединетите нации за превенција на малолетничка деликвенција: заобиколување (свртување) на судската постапка и моделот на ресторативна правда (враќање во поранешна состојба) со примена на мерки на помош и заштита спрема дете во ризик и уредување на постапката на посредување меѓу центарот за социјална работа и малолетникот, заради враќање на имотната корист или надоместување на штетата што ја направил малолетникот.

Имено, одредбата од членот предвидува дека кон дете во ризик се применуваат мерки на помош и заштита. Мерките на помош и заштита се мерки определени со закон во областа на образованието, здравствената, социјалната, семејната и други облици на заштита и можат да се применат и на помлад и постар малолетник во ризик.

Спрема дете во ризик се применуваат мерки на помош и заштита само кога Центарот за социјална работа ќе оцени дека состојбата на ризик се одразува врз развојот на личноста на детето и неговото правилно воспитување и може да влијае тоа во иднина да врши кривични дела или прекршоци. Мерките на помош и заштита може да се применуват и кон членовите на семејството доколку го занемариле или злоупотребиле вршењето на своите права или должности во однос на заштитата на личноста, правата и интересите на детето.

Законот ги регулира општите правила за санкциите што им се изрекуваат на малолетниците. Санкции кои можат да му се изречат на малолетник се:

1. Воспитни мерки:

- дисциплински мерки: укор или упатување во дисциплински центар;
- мерки на засилен надзор: од страна на родителите, посвоителите или старателот или надзор од страна на социјален орган;
- заводски мерки: упатување во воспитна установа, упатување во воспитно-поправен дом.

При изборот на воспитната мерка судот ќе ја земе предвид возраста на малолетникот, степенот на неговата душевна развиеност, неговите психички својства, наклонетостите, побудите од кои го сторил делото, досегашното воспитување, средината и приликите во кои живеел, тежината на делото, дали кон него досега била изречена воспитна мерка или казна малолетнички затвор и сите други околности што влијаат врз одредување на видот на мерката заради постигнување на нејзината цел определена со закон.⁴⁶ Во случај кога кај постари малолетници постои висок степен на кривична одговорност и не е можно изрекување на воспитна мерка, тогаш кон малолетникот ќе бидат применети одредбите од глава петта, со кои се овозможува соодветно казнување на малолетникот, и тоа со:

- малолетнички затвор;
- парична казна;

⁴⁶ Член 32 од Закон за малолетничка правда, Службен весник бр 87/2007.

- забрана на управување со моторно возило од определен вид или категорија, и
- протерување на странец од земјата.

На кривично-одговорен постар малолетник можат да му бидат изречени и следните алтернативни мерки:

- условна осуда со заштитен надзор;
- условно прекинување на водење на постапка кон малолетникот, и
- општокорисна работа.

Кон малолетник како воспитна мерка или казна може да се изрече мерка на безбедност задолжително психијатриско лекување и чување во здравствена установа, или задолжително психијатриско лекување на слобода или задолжително лекување на алкохоличари и наркомани. Кон непресметлив малолетник под условите предвидени со кривичниот законик може да се изрече мерка на безбедност задолжително психијатриско лекување и чување во здравствена установа и задолжително психијатриско лекување на слобода.⁴⁷

Новина во шеста глава е воведувањето на нова алтернативна мерка условна осуда со заштитен надзор, која може да му се изрече на кривично одговорен постар малолетник. Исто така, во членовите 55-57 се уредуваат посебните услови за изрекување на алтернативните мерки: условна осуда со заштитен надзор и условно прекинување на водење на постапката кон малолетници и општокорисна работа.

Во десетта глава се уредува евиденцијата на изречените санкции за кривично дело и прекршочни санкции. Имено, евиденција на изречените санкции за кривични дела и на прекршочните санкции на малолетник и помладо полнолетно лице води судот надлежен според местото на раѓањето.

Новина е тоа што за евиденција на изречените санкции за кривични дела и на прекршочните санкции за малолетник и помладо полнолетно лице родено во странство или со непознато место на раѓање се устројува единствен регистар за Република Македонија што го води Основниот суд Скопје I - Скопје.

⁴⁷ Член 58 и 59 од Закон за малолетничка правда, Службен весник бр.87/2007

Податоци за изречените санкции може да му се дадат само на Судот, на Јавниот обвинител и на институциите што се занимаваат со заштита на малолетниците, во врска со нова постапка што се води кон малолетникот или помладото полнолетно лице за сторено кривично дело или прекршок.

Податоците за изречените дисциплински мерки, мерките на засилен надзор и прекршочни санкции се бришат од евиденцијата кога ќе помине една година од нивното извршување, ако малолетникот или помладото полнолетно лице во тој рок не стори ново кривично дело или прекршок.

Податоците за условна осуда со заштитен надзор се бришат од евиденцијата по една година од истекот на времето за проверување, ако малолетникот или помладото полнолетно лице во тој рок не стори ново кривично дело.

Податоците за изречените заводски мерки, парична казна и алтернативни мерки се бришат од евиденцијата кога ќе поминат две години од нивното извршување, ако малолетникот или помладото полнолетно лице во тој рок не стори ново кривично дело или прекршок.

Податоците за изречената казна малолетнички затвор се бришат од евиденцијата кога ќе поминат пет години од денот на издржаната, застарената или простената казна, ако во тоа време малолетникот или помладото полнолетно лице не стори ново кривично дело.

Кога се исполнети условите определени во предходните ставови податоците за изречените санкции се бришат од евиденцијата, а сите документи се поништуваат по сила на Законот.

Во делот за постапка на посредување и порамнување се регулира уредувањето на условите за поведување постапка на посредување и порамнување и постапката на посредување и порамнување за прекршок.

Во дванаесетта глава се уредува постапката за медијација: условите за медијација, определување на медијатор, траење на постапката на медијација, медијатор, спроведување на постапка за медијација и завршување на постапката за медијација.

Дека Законот за малолетничка правда става акцент на превенцијата на малолетничка деликвенција се согледува и во тоа што во посебен дел, дел шести, во посебни глави е регулирана превенцијата на малолетничката деликвенција со тоа што во нив е регулирано формирањето на Државен совет за превенција на малолетничка деликвенција како и Општински совет со истата цел.

Државниот совет составен од 15 членови, е самостоен и независен орган во вршењето на работите определени со Законот за малолетничка правда и ги има следниве надлежности:

- донесува Национална стратегија за превенција на малолетничкото престапништво;
- донесува годишни програми и планови за остварување на програмата;
- донесува Деловник за својата работа;
- предлага средства во предлогот на буџетска пресметка на Министерството за правда потребни за неговата работа;
- дава иницијативи за подобрување на законските решенија и мислења за предлози на закони од значење за заштитата на правата на малолетниците и спречувањето на малолетничкото престапништво;
- покренува иницијативи за пошироко запознавање на граѓаните со правата на малолетниците и расправи за здраво семејство, за заштита на малолетниците од наркоманија, алкохолизам и други болести на зависност, за проблемите на образованието и воспитувањето, за односот на средствата за јавно информирање и за другите фактори што влијаат врз спречувањето на малолетничкото престапништво;
- иницира истражувања и студии за проблемите на малолетничкото престапништво;

- соработува со меѓународни организации и тела, ангажирани во заштитата на правата на детето и спречувањето на малолетничкото престапништво;

- подготвува годишни извештаи за својата работа и за состојбите во областа на правата на детето и малолетничкото престапништво што ги доставува до Собранието и Владата на Република Македонија, Судскиот совет и Врховниот суд на Република Македонија, кои се должни да ги разгледаат и да преземат соодветни мерки и активности, согласно со своите надлежности;

- управува со средствата на фондот за обештетување.⁴⁸

Општинските совети донесуваат годишни програми за својата работа што ја усвојуваат Советите на општините и Советот на град Скопје, деловник за својата работа, на подрачјето на општината и градот Скопје вршат работи за следење на состојбите, почнуваат иницијативи за нивно подобрување и развиваат програми за вклучување на локалната заедница во превенцијата на малолетничкото престапништво и третманот на малолетните сторители на кривични дела и прекршоци.⁴⁹

Во извештајот на Државниот совет за превенција од 2011 година меѓу другото се објавени и следните препораки кои се од особено значење за нашата проблематика и тоа:

- Надлежните органи на РМ во соработка со Државниот совет за превенција на малолетничкото престапништво да ги зајакнат превентивните програми во училиштата, со цел рано откривање и спречување на вакви настани;

⁴⁸ Види Закон за малолетничка правда, глава седумнаесет, чл. 144.

⁴⁹ Види Закон за малолетничка правда, глава седумнаесетта, чл. 148.

- Да се зајакне превентивното делување на стручните тимови во училиштата (педагози и психолози) , совети на родители и совети на ученици;
- Да се интензивира комуникацијата меѓу класните раководители и родителите;
- Констатирајќи дека одредени емисии во медиумите поттикнуваат насилство, се препорачува Советот за радиодифузија да го забрани емитувањето на такви емисии, како што е серијата „Долина на волците“ , кои придонесуваат да се зголеми ризикот за вршење на насилство кај малолетниците;
- Надлежните институции треба редовно да го известуваат Советот за сите активности кои се однесуваат на спроведување на законот за малолетничка правда и за правата на детето;
- Надлежните институции, на барање на Советот, да овозможат увид во податоците кои се однесуваат на малолетничкото престапништво.⁵⁰

Овие препораки би имале огромно влијание во ситуацијата за малолетничкото престапништво и уделот на малолетничката деликвенцијата во целокупниот криминалитет ако сите органи на кои се наменети би вложили напор за целосно нивно спроведување и тоа со навремено и ефективно реагирање. Имено, овие препораки се уште еден показател дека општеството треба да се позанимава со превентивните мерки на заштита и да се подобри функцијата на училиштата, самата комуникација во кругот на училиштата, поголема соработка со органите, соработка и со децата кои покажуваат девијантно однесување, претпазливо одбирање на содржините кои се емитуваат во медиумите поради зголемениот ризик за вршење насилство кај малолетниците и други мерки кои ако биле досега спроведувани, не би биле споменувани

⁵⁰ Годишен извештај за работата на Државниот совет за превенција на малолетничкото престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и малолетничкото престапништво во 2011 година.

во самиот извештај на Државниот совет за превенција на малолетничкото престапништво.

- Процесно-правни одредби

Иницијално дејство на постапката за изрекување мерки за помош и заштита е известувањето што до Центарот за социјални работи - ЦСР се поднесува од страна на Министерството за внатрешни работи, училиштето или од институцијата во која малолетникот е згрижен и се воспитува, како и од семејството, самиот малолетник, оштетениот и од друг субјект. Сите учесници во постапувањето со дете, односно со помлад или со постар малолетник во ризик, се должни податоците до кои дошле да ги чуваат согласно прописите за класифицирани информации, односно со прописите за заштита на личните податоци.

Особено е важно што се овозможува и ЦСР да го констатира извршувањето на дејство или околностите на состојба во ризик и врз основа на сопствени сознанија, и да ја поведе постапката. Примените известувања се регистрираат во посебен регистар што се води во ЦСР и се чуваат како тајна, согласно со прописите за заштита на личните податоци.

По оценка на известувањето како основано, ЦСР поведува постапка од доверлив карактер, за што се донесува посебен акт во форма на одлука од стручен тим за поведување постапка за мерки за помош и заштита со доверлив карактер, која има за цел утврдување на фактичките околности на конкретниот настан, односно на состојбата на ризик како основа за известувањето.

Прво дејство што се презема по одлуката да се започне доверливата постапка е разговор со детето, помладиот односно постариот малолетник во ризик и неговото семејство во рок не подолг од 7 дена од приемот на известувањето, односно 24 часа во случаи кои не трпат одлагање, односно кои ЦСР ќе ги оцени као итни и неодложни. Разговорот го води претставник од стручен тим или стручен тим составен од педагог, социјален работник, психолог и дипломиран правник. Разговорот е исклучително важна алатка како извор на сознанија за профилот на детето, семејните односи, проблемите и ризиците, поттикнување на детето да се вклучи во разговорот и да го раскаже стореното од свој аспект, како тој го разбрал, што го навело на такво

однесување, дали нешто претходело на случувањата или целиот настан е резултат на импулсивно реагирање на моменталната дразба и сл.

На разговорот задолжително присуствува адвокат, кој има една единствена задача – заштита на интересите на малолетникот во текот на постапката. Адвокатот го избира семејството, а доколку семејството не одбере адвокат, него го определува ЦСР по службена должност. Главна задача на адвокатот по спроведениот разговор е да изготви правно мислење. Адвокатот е должен да даде правно мислење во писмена форма во рок од 7 дена од разговорот со стручниот тим. Ако стручниот тим не го прифати мислењето на адвокатот или адвокатот не го даде мислењето во предвидениот рок, ЦСР е должен, во рок од 7 дена од неговото доставување, од надлежниот судија за малолетници да побара да донесе одлука за натамошно постапување на центарот. Ако адвокатот не го даде мислењето во предвидениот рок, судот за тоа ќе ја извести Адвокатската комора откако претходно ЦСР ќе се обрати до судијата за малолетници, со цел да добие насоки за натамошно постапување. Врз основа на прибраните известувања и други податоци со кои располага центарот, како и по спроведениот разговор со семејството и малолетникот, стручниот тим во рок од 30 дена изготвува програма и мерки и активности и ја спроведува. Најдолго во рок од 10 дена по донесувањето на програмата, стручниот тим разговара по вторпат со семејството во кое живее малолетникот, со цел непосредно да се увери дали родителите или старателот можат да водат грижа за него. Надзор над спроведувањето на програмата врши Заводот за социјални дејности. Стручниот тим се состанува со родителите, односно со старателот, најмалку еднаш месечно. Ако семејството или старателот не ја спроведува програмата на центарот, во рок од 7 дена од утврдувањето на таквата околност, ЦСР го известува надлежниот судија за малолетници, кој во рок од 3 дена донесува одлука за примена на мерките содржани во програмата, давајќи му одредени упатства на ЦСР.

Според Законот за малолетничка правда, на адвокатот-бранителот на малолетникот во судската и вонсудската постапка, му припаѓаат поголеми и проширени службени надлежности. Новините од ова кодифицирано

законодавство беа предмет на анализирање и елаборирање,⁵¹ на повеќе трибини и научни собири. Сосема е извесно дека бранителите-застапниците-медијаторите во постапките кон малолетниците од редот на адвокатите, задолжително треба да се специјализираат и стручно да се оспособуваат за посебна, специфична категорија клиенти-сторители или жртви на криминален акт или друг вид на деликвентно однесување. Според чл.140, адвокатот поставен во својство на полномошник е должен да следи специјализирана обука за малолетничко престапништво во траење од најмалку четири до десет дена во текот на годината во земјата или странство. На задолжителната обука се обврзани и другите субјекти на постапката: судиите за малолетници, јавните обвинители, вработените во органите за социјални работи, медијаторите. Постои мислење дека појдовна основа на ваквата обука е личноста на малолетникот во периодот на биолошко-психолошкиот и социјален раст и развој, адолесценцијата и општите општествени услови во кои младата популација како специфична општествена група егзистира и го манифестира своето типично однесување.

- Посредување заради обесштетување

Тоа е постапување кое има за цел да го нагласи ресторативниот концепт на Законот за малолетничка правда и во случај кога не се поведува судска постапка кон малолетникот. Целта на посредувањето заради обесштетување не е помирување на засегнатите страни со инкриминираното дејствие, туку пронаоѓање заеднички прифатливо решение за обесштетување што може да се состои во: паричен надомест на име причинета штета со преземено дејство, враќање на одземени предмети, преземање определени активности во полза на оштетениот и сл.

Во оваа смисла, следствено на примената на постапката за примена на мерките за помош и заштита, ЦСР може да спроведе и постапка за

⁵¹ Велкова Татјана, Бранителот и малолетничката правда

посредување заради обесштетување. Во оваа постапка ЦСР нуди можност за постигнување заеднички прифатливо решение за обесштетување за родителите на детето односно малолетникот, како сторител, и оштетениот. Во случај кога и оштетениот е малолетен, се подразбира дека посредувањето заради обесштетување ќе се одвива помеѓу родителите на детето/малолетникот сторител и родителите на детето/малолетникот оштетен со дејството.

За започнување на оваа постапка кумулативно треба да се исполнети следните предуслови:

- А) Да постои иницијатива од оштетениот за обесштетување;
- Б) Да се работи за случај кога со закон е определено како кривично дело или прекршок;
- В) Инкриминираното дејство да го презело малолетно лице;
- Г) Со преземаното дејство да е прибавена имотна корист или да е предизвикана штета.

Целта на посредувањето е да се постигне заедничко прифатливо решение што ќе подразбере враќање на имотната корист, односно надоместување на штетата.

Првото дејство што го презема ЦСР е донесување одлука за поведување постапка, по приемот на писмен предлог од оштетениот.

По донесената одлука, ЦСР го повикува малолетникот со семејството на средба со оштетениот. Имајќи ја предвид спецификата на ваквата постапка, Законот не предвидува колку средби треба да се одржат, туку само определува дека постапката за посредување може да трае најдолго 30 дена од денот на донесувањето на одлуката за нејзино поведување.

Ако во рок од еден месец се постигне спогодба, таа се составува во писмена форма и има значење на вонсудско порамнување. Со оглед на отсуство на соодветни јавни овластувања на вработените во ЦСР, веројатно е дека спогодбата ќе мора нотарски да се завери. Во случај на постигната и

заверена спогодба, оштетениот ја губи можноста за натамошна судска заштита.

Ако посредувањето остане безуспешно, оштетениот може, во рок од 30 дена откако е констатиран неуспехот, да поднесе предлог до судијата за малолетници за конфискување на имотот и имотната корист од лицето врз кое е пренесен имотот или имотната корист или да поведе граѓанска парница за надомест на штета.

Оваа постапка дава можност засегнатите страни да се договорат околу обесштетувањето и оштетениот да не мора да поведува спор заради сопствено обесштетување во секој случај кога кон детето/малолетникот и неговото семејство ќе се примени постапката за примена на мерките на помош и заштита. Со оваа постапка, всушност, се нагласува грижата за интересите на оштетениот.

- Извршување на алтернативни мерки

Алтернативните мерки што се определуваат кон децата и малолетниците се извршуваат во општеството, со негов непосреден ангажман и придонес, како и со директна инволвираност на семејството во развојот и воспитувањето на детето и малолетникот. Концептот за извршување на алтернативните мерки почива врз активно учество на социјалните органи што применуваат активни нерепресивни постапки и методи.

Основна цел на алтернативните мерки, според одредбите на Кривичниот законик, е кон кривично одговорниот постар малолетник да не се применува казна, кога тоа не е нужно, заради спречување на вршење кривични дела, и кога може да се очекува дека предупредувањето со закана на казна и примената на мерки за помош, заштита и надзор на слобода, доволно ќе влијае врз неговото воспитување, превоспитување и правилен развој. Согласно одредбите од Законот за малолетничка правда, на малолетникот може да му

се изречат: условна осуда со заштитен надзор, условно прекинување на водењето на кривична постапка и општокорисна работа. ЦСР има ингеренции кај две од наведените, кај условната осуда со заштитен надзор и кај општокорисната работа.

Со оглед на фактот што Законот за малолетничка правда не содржи одредби за извршување на санкциите, во постапката и за извршувањето на алтернативни мерки мора да се имаат предвид одредбите од Законот за извршување на санкциите.⁵²

- Овластувања на јавниот обвинител

Во рамките на малолетничката правда се прошируваат и овластувањата на јавниот обвинител за користење на алтернативи на судската казнена постапка кон малолетникот. Во прилог на неформалниот пристап, Советот на Европа препорачува користење диверزيونи и медијациски постапувања со малолетниците, со цел да се одбегне нивно инволвирање во казненоправниот систем. Се препорачува проширување на овластувањата на обвинителството во правец на прекин на постапката или откажување од гонење, да се обезбеди согласност од малолетникот, а примената на мерката да подразбира активна соработка со семејството на малолетникот.

Постапка за посредување и порамнување

Во контекст на препораките на Советот на Европа со кои се протежираат проширени овластувања на обвинителството во однос на одлуката за поведување судска постапка спрема малолетникот, Законот за малолетничка правда предвидува проширен опортунитет и примена на начелото на целесообразност со наметнување на определени обврски или ограничувања.

⁵² Службен весник на РМ, бр.2/2006, 65/2006 и 57/2010

Слични овластувања обвинителството има и во некои компаративни малолетнички казнени законодавства, како што е тоа случајот со Австрија, Германија, Холандија и Белгија.

Оваа постапка може да се спроведе по пријава за стореното кривично дело од малолетник за кое е пропишана парична казна или казна затвор до три години. Единствено ограничување е делото да не резултирало со смрт на некое лице.

Примарно, постапката ја спроведува надлежниот јавен обвинител, но законодавецот овозможува судот да донесе одлука за спроведување постапка за посредување и порамнување и во текот на судската постапка, а по предлог на јавниот обвинител .

Основни предуслови за нејзино спроведување се:

- согласност од малолетникот и од неговиот бранител,
- согласност од оштетениот,
- стореното кривично дело, во рамките на определениот ризик-фактор, да биде казниво со парична казна или со казна затвор до три години,
- да постои неоспорност на фактичката состојба сврзана со стореното кривично дело.

Важно е да се нагласи дека се смета дека учесниците што дале согласност за спроведување на постапката за посредување и порамнување се откажале од правото на жалба на решението што ќе го донесе , односно судот.

Тек на постапката

Постапката се спроведува кога јавниот обвинител ќе оцени дека случајот е јасен и кога за ваквото постапување постои согласност од малолетникот и од неговиот законски застапник, бранителот и оштетениот. Заради утврдување на нивната согласност тие се повикуваат со покана, при што недоаѓањето, во случај кога се уредно поканети, се смета за изразување несогласност.

Надлежниот јавен обвинител одлучува по претходно прибавен извештај од ЦСР, кој има рок од 30 дена за изготвување на извештајот, а во кој се цени личноста на малолетникот и неговото однесување. Во контекст на согледаното, ЦСР предлага која одлука ја смета за најсоодветна.

Пред да се донесе одлука, јавниот обвинител може да побара посебен извештај и од МВР за околностите под кои е сторено делото.

Законот предвидел дека може да донесе решение во кое може да биде содржана некоја од следниве одлуки:

- Неповедување постапка од причини на нецелесообразност;
- Условно одлагање на поведувањето судска постапка за време од шест месеци е дозволено под услов: во овој рок малолетникот да не стори друго кривично дело и да ја надомести штетата, или на друг начин да ги поправи штетните последици предизвикани со кривичното дело.

Решението за условно одлагање на поведувањето судска постапка се впишува во евиденцијата на Јавното обвинителство и се брише штом ќе мине времето на одлагање.

- Неповедување постапка во случај кога ЦСР ќе го извести јавниот обвинител дека е постигната спогодба за враќање на имотната корист, надомест на штетата или поправање на штетните последици од делото. Оваа одлука може да биде поврзана со постапката за примена на мерки на помош и заштита, односно посредување заради обесштетување, што ја спроведува ЦСР. Имено, ЦСР во извештајот што ќе го поднесе до Јавниот обвинител мора да нагласи дали против малолетникот се во тек мерки на помош и заштита, како и фактот дали воопшто се спровела постапка за посредување заради обештетување и каков е нејзиниот исход. Оваа одлука на Јавниот обвинител, што е непосредно поврзана со извештајот на ЦСР, по правило ќе значи неповедување судска постапка против малолетникот против кој се применуваат мерки на помош и заштита, во зависност од оценката на Јавниот обвинител дали и со мерките на помош и заштита може да се влијае врз малолетникот во иднина да не врши кривични дела. Ова секако не значи дека по

автоматизам ќе одлучи да не поведе судска постапка само затоа што во тек е постапка на помош и заштита, или веќе се спроведува програмата со конкретни мерки и активности преземени од ЦСР, туку одлуката ќе биде како резултат на неговата оценка на целокупната состојба поврзана со малолетникот и стореното дело.

- Предлог до судот да определи општокорисна работа во траење од 30 часа е последниот вид на одлука што може да ја донесе Јавниот обвинител.

- Основи за неповедување судска постапка кон малолетник

А) Неповедување постапка за кривични дела казниви со затвор до 5 години

Законот за малолетничка правда предвидува можност да одлучи дека нема да поведе судска постапка кон малолетник, иако постојат докази дека сторил кривично дело казниво со казна затвор до 5 години. Со оваа одредба (член 100 од Законот за малолетничка правда) се дава овластување на Јавниот обвинител со кое се проширува опфатот на примената на начелото на целесообразност. Имено, во рок од 15 дена по приемот на пријава за сторено кривично дело казниво со затвор до 5 години, обвинителот може да одлучи да не бара поведување постапка. Пред донесување на ваква одлука обвинителот е должен да ги процени следниве активности:

- а) природата на кривичното дело,
- б) околностите под кои е сторено кривичното дело,
- в) поранешниот живот на малолетникот,
- г) личноста на малолетникот.

Со цел да ги процени наведените околности, на Јавниот обвинител му стојат на располагање неколку можности:

- а) да побара известување од родителите, други лица и установи што имаат сознание за некои од наведените околности,

б) да ги повика во Јавното обвинителство лицата од подточка а) заради лично запознавање,

в) да побара мислење од ЦСР заради примена на начелото на целесообразност,

г) со цел подобро да се испитат личните својства на малолетникот, во спогодба со ЦСР, да го упати малолетникот во прифатилиште или во установа за воспитување, најдолго еден месец.

Доколку одлучи да не поведе судска постапка кон малолетникот, Јавниот обвинител има обврска да го извести оштетениот за донесената одлука со наведување на причините поради кои е донесена конкретната одлука. Во рок од 8 дена од приемот на известувањето од обвинителот, оштетениот има право да бара конечната одлука за тоа дали ќе се поведе постапка или не да ја донесе Советот за малолетници на надлежниот суд. Ваквата можност е предвидена со цел Советот да ја преиспита одлуката на Обвинителот, особено со оглед на фактот што во малолетничката казнена постапка оштетениот не може да се јави во улога на супсидијарен тужител.

Б) Неповедување постапка кога е во тек извршување на казна

Освен во погоре наведениот случај, Јавниот обвинител може да одлучи да не поведе судска постапка кон малолетник во случај кога кон него е во тек извршување казна или друга санкција. Основната причина за ваквото овластување на Јавниот обвинител лежи во оценката за беспредметност на санкцијата, што може да биде определена како краен казнен исход на новата судска постапка кон малолетникот. Ова би било случај кога, на пример, малолетникот издржува казна малолетнички затвор или му е определена заводска воспитна мерка, а новата судска постапка може да резултира со определување полесна воспитна мерка. Во ваква ситуација не би имало цел водење нова судска постапка и изрекување санкција.

Останува обврската на Јавниот обвинител, како и во претходниот случај, да го извести оштетениот за донесената одлука, со образложение на причините за нејзиното донесување. Оштетениот може, во рок од 8 дена, од Советот за малолетници на надлежниот суд да бара да одлучи за поведување на постапката. Одлуката на Советот е конечна.

- Предлог за санкција без подготвителна постапка

По исклучок, од случаите предвидени во постапката за посредување и порамнување, во случај на кривично дело за кое е предвидено казна затвор до три години, Јавниот обвинител може да му достави предлог на судијата за малолетници за спроведување на санкција без подготвителна постапка. Ваквиот предлог може да се поднесе доколку случајот е доволно разјаснет и собраните податоци за личноста на малолетникот даваат основа за донесување одлука.

Судијата за малолетници првин ќе се обрати до надлежниот ЦСР од каде ќе побара извештај со предлог за санкција. Судијата не може да донесе одлука додека не го добие извештајот од ЦСР. Поради итност, а и поради претпоставката дека ЦСР веќе претходно е запознаен со случајот, тој мора да го достави извештајот во рок од 15 дена.

Откако формалните услови ќе бидат исполнети, судијата за малолетници ги сослушува малолетникот и неговиот бранител заради добивање согласност од нив за изрекување санкција без спроведување подготвителна постапка.

Ако тие изразат несогласност, односно ако се противат на предлогот, судијата за малолетници донесува решение за спроведување подготвителна постапка, а доколку се согласни со предлогот, судијата за малолетници носи одлука за определување на предложената санкција со која мора да се реши и имотнотправното барање на оштетениот. Против вака донесената одлука малолетникот и неговиот бранител немаат право на жалба, а оштетениот може да ја обжали одлуката во делот на определеното имотнотправно побарување.

И покрај постоењето согласност од малолетникот и неговиот бранител, законодавецот забранил изрекување малолетнички затвор и некоја од воспитните заводски мерки без спроведување подготвителна постапка.

- Медијација

Медијацијата, како метод за посредување и помирување на жртвата и сторителот на кривичното дело, претставува модел што се вбројува во алтернативните разрешувања на конфликти настанати со кривичното дело. Нејзиното место во казненото право произлегува од напорите за примена на методите на ресторативната правда која има за цел надминување на ретрибутивниот приод во казнувањето, кој е ориентиран само кон делото и сторителот.

Медијацијата има за цел да ги акцентира интересите што странките ги имаат за разрешување на конфликтот, наспроти интересите на државата.

Самото учество на странките во решавањето на конфликтот се оценува како извесно поопштествување на една класична државна функција - решавање на криминален случај, што сега ја вршат определени општествени органи (медијациски одбори). Имајќи ги предвид активностите што ја сочинуваат медијацијата, таа во случаите кога е вклучен Јавниот обвинител се нарекува откажување од гонење со интервенција, а во случаите кога одлучува судот добива облик и на условно прекинување на постапувањето.

Со оглед на нејзиното простирање надвор од границите на традиционалното казнено право, медијацијата, која овозможува градење нова рамнотежа во односите меѓу странките во спорот и заедницата, во својата основа содржи методи на постапување кои традиционално се невообичаени за казнената област, а меѓу кои се: доброволност, достапност, партиципативност и интерактивност. Тие мора исцрпно да се проучат, да се утврдат изворите на опасност, при што опасностите од злоупотреби мора да се сфатат како реалност и аргумент повеќе медијацијата да остане во рамките на казнената заштита.

- Услови за спроведување постапка на медијација

Напорите за вонсудско разрешување на спорите се особено нагласени кај малолетниците. И европските правила препорачуваат примена на медијацијата во сите фази од постапувањето кон малолетниците.

Медијацијата може да се спроведе во случај на пријава за дејство што со закон е предвидено како прекршок, или кривично дело за кое е предвидена казна затвор до 5 години. Надлежниот може да ги упати страните на постапка за медијација во случај на претходна писмена согласност на малолетникот и неговиот законски застапник, бранителот и оштетениот. Во случај кога е поведена судска постапка, надлежниот суд за малолетници од причини на целесообразност, а по претходна писмена согласност на малолетникот и неговиот законски застапник, бранителот и оштетениот, до завршувањето на главниот претрес може да ја прекине постапката со решение и да ги упати на постапка на медијација.

Страните се должни да ја достават писмената согласност до Јавниот обвинител или до Судот за малолетници во рок од три дена од денот кога е предложено поведување постапка за медијација. Доколку во определениот рок тоа не го направат, се смета дека предлогот за медијација не е прифатен.

- Тек на постапката

По одлуката за упатување на медијација, а во рок од три дена од доставената писмена согласност, страните спогодбено определуваат медијатор од листата на медијатори во надлежниот Суд за малолетници и го известуваат Јавниот обвинител, односно Судот за малолетници. Ако не може да се спогодат, Судот е должен да определи медијатор од листата на медијатори во рок од три дена и да ги извести страните. Постапката за медијација се состои во повеќе средби, со цел за постигнување заемно прифатливо решение на странките.

Слично како и кај постапката за посредување во ЦСР, законодавецот го определува максималното траење на постапката за медијација – најдолго 45 дена од денот на доставување на писмена согласност до надлежниот орган.

Ако во овој рок постапката за медијација не заврши, предметот се враќа кај Јавниот обвинител, односно судската постапка продолжува.

Присуството на странките во текот на постапката за медијација е задолжително. Медијаторот, во договор со странките, ќе ги определи термините за водење на медијацијата, а пред почетокот на постапката е должен да ги запознае страните со принципите, правилата и трошоците на постапката. Медијаторот комуницира со страните заедно или одвоено, но информациите што ги прима од која било страна во постапката може да ги открие на другата странка, освен оние за кои странката ќе определи дека се доверливи. На секоја странка ѝ се дава можност да се произнесе по предлозите, при што тие и медијаторот може, во кое било време во текот на постапката, да изнесуваат свои предлози за успешно решавање на предметот.

Страните може во кое било време да се повлечат од постапката за медијација без притоа да ги наведат причините за тоа, а повлекувањето ќе се смета од денот на поднесувањето на изјавата за повлекување. Медијаторот ќе ја запре постапката за медијација доколку смета дека е постигната спогодба што е незаконска, или неподобна за извршување.

Постапката за медијација може да се заврши на неколку начини:

- а) со потпишување на писмена спогодба од страна на медијаторот и страните за постигнатата согласност за надоместок на материјална штета и за морална сатисфакција;
- б) со писмена изјава од медијаторот, по извршените консултации со странките, дека не се оправдани натамошни обиди за медијација, на денот на поднесувањето на изјавата;
- в) со истекот на рокот предвиден за завршување на постапката за медијација.

Потпишаната писмена спогодба Јавниот обвинител, односно судот, ја потврдува со решение со кое истовремено се констатира дека постапката е запрена.

Ако Јавниот обвинител, односно судот, не ја прифати спогодбата, кога ќе оцени дека не се исполнети законските услови за медијацијата или нејзините цели, тогаш постапката продолжува таму каде што прекинала.

- Постапка за признавање одговорност и спогодување за висината на казната

Во случај кога се исполнети условите да се изрече казна кон постар малолетник, согласно член 101 од Законот за малолетничка правда, пред поднесувањето барање за поведување подготвителна постапка кога располага со докази кои недвосмислено укажуваат дека малолетникот е сторител на делото и дека е одговорен за стореното дело, може да им предложи постапка за признавање на одговорноста и спогодување за висината на казната на малолетникот, неговиот бранител и семејството на малолетникот.

Предуслов за спроведување на оваа постапка е постоењето согласност од оштетениот. Наедно, Законот пропишува можност да се обрати до надлежниот ЦСР за добивање потребни извештаи и документи во однос на личноста на малолетникот.

Јавниот обвинител ги повикува на јавно спогодување малолетникот, неговиот застапник, ЦСР и оштетениот.

Ако јавното спогодување биде успешно, се составува спогодба што ја потпишуваат сите присутни. Спогодбата натаму се доставува до Советот за малолетници, кој може да ја прифати спогодбата и да донесе пресуда.

Ако судот не ја прифати спогодбата, предметот го враќа до Јавниот обвинител, кој е должен да поведе подготвителна постапка. Во постапката против малолетникот, сите списи од постапката за признавање одговорност и за спогодување се издвојуваат од списите на предметот.

- Годишен извештај за следење на имплементацијата на Законот за малолетничка правда во центрите за социјална работа во РМ

ЈУ Завод за социјални дејности - Скопје, согласно законските надлежности, врши следење на социјалните ризици поврзани со Законот за малолетничка правда, односно децата/малолетниците во ризик и малолетните сторители на кривични дела, како и негова имплементација во системот на социјална заштита и примената на мерките на помош и заштита на оваа категорија корисници.

Оваа своја активност Заводот ја остварува преку редовна анализа на добиените месечни извештаи од центрите за социјална работа во Р.Македонија.

Предмет на овој извештај е согледување на состојбата на оваа категорија корисници во сите 30 центри за социјална работа во РМ и анализа на преземените активности и дадените услуги на овие деца и нивните семејства за 2011 година.

Овој извештај е направен врз основа на согледување на следниве индикатори:

- Добиени известувања и акти по кои постапува ЦСР (од МВР, училиште, родители, НВО, оштетени и др., како и акти од ЈО и СУД);
- Вид на корисник (дете во ризик – до 14 год; помлад малолетник во ризик – 14-16 год; постар малолетник во ризик – од 14-16 год и сторител на кривично дело/прекршок – од 14 – 18 год.);
- Добиени решенија за изречени санкции од СУД по кои постапува ЦСР;
- Применети форми на заштита од страна на ЦСР кон оваа категорија корисници.

Во текот на 2011 година се добиени вкупно 2.404 известувања и акти по кои постапувале центрите за социјална работа и тоа:

- 283 известувања се однесуваат за децата во ризик до 14-годишна возраст;

- 340 известувања/акти се кон помлад малолетник во ризик, од 14 до 16-годишна возраст;
- 448 известувања/акти се кон постар малолетник во ризик, од 16 до 18-годишна возраст;
- 1.333 акти за малолетници сторители на кривични дела, од 14 до 18-годишна возраст.

Од овие податоци може да се согледа дека одредбите што упатуваат на користење на ресторативноста и диверзијата од Законот за малолетничка правда при постапувањето со оваа категорија на деца сè повеќе се применува.

Преку ваквата реакција на системот се обезбедува: навремена психо-социјална интервенција, превенција од продлабочување на ризиците во кои се наоѓа детето и неговото семејство и превенција и намалување на рецидивизмот кај децата.

Во текот на 2011 година на третман во Центрите за социјална работа биле евидентирани 4.084 деца/малолетници во ризик и малолетни сторители на кривични дела, од кои 2.237 се повратници, односно веќе се евидентирани во претходните години, додека пак 1.847 деца и малолетници за прв пат се евидентирани во 2011 година.

Од вкупниот број евидентирани деца/малолетници:

- 453 се деца во ризик до 14-годишна возраст (215 евидентирани во претходната година и 213 новоевидентирани);
- 472 се помлади малолетници во ризик од 14 до 16-годишна возраст (224 евидентирани во претходната година и 248 новоевидентирани);
- 656 се постари малолетници во ризик од 16 до 18-годишна возраст (306 евидентирани во претходната година и 350 новоевидентирани);
- 2.503 се малолетни сторители на кривични дела од 14 до 18-годишна возраст (1.492 повторници и 1.011 новоевидентирани).

Горенаведените податоци укажуваат на тоа дека доколку реакцијата на системот е навремена, односно постои рано откривање на ризикот во корелација со возраста на детето, се намалува можноста од појава на рецидивизам.

Примената на мерките на помош и заштита од страна на Центарот за социјална работа дава најголем ефект доколку детето е на помала возраст и ризикот во кој се наоѓаат детето и семејството е во почетна фаза.

Забележителен е бројот на децата и малолетници во ризик кои се евидентирани во претходната година, но истите Центарот за социјална работа ги има на третман во 2011 година.

Причините за ваквата состојба се во должината на траење на предвидените мерки за помош и заштита согласно индивидуалниот план за работа.

Дел од овие деца се јавуваат и како повторници, што упатува на развивање и јакнење на ресурсите на локално ниво што им се достапни на Центрите за социјална работа и се клучни во спроведувањето на мерките на помош и заштита.

За малолетници што се јавуваат како сторители на кривични дела и прекршоци, реакцијата на судскиот систем преку извршени санкции може да се согледа низ следниве податоци, имено:

- Дисциплинска мерка – УКОР е реализирана кон 463 малолетници;
- Дисциплинска мерка – упатување во „Центар за млади“ не се применува, односно не е изречена;
- Воспитни мерки се реализираат кон 825 малолетници (засилен надзор од страна на родител/старател – 409, засилен надзор од страна на родител/старател под контрола на социјален орган – 90, и засилен надзор од социјален орган – 326);
- Алтернативна мерка се реализира кон 7 малолетници;

- Упатување на воспитна установа (ЈУ за згрижување, воспитување и образование на деца и младинци „Ранка Милановиќ“ – Скопје) се реализира кон 23 малолетници;
- Упатување во воспитно–поправен дом се реализира кон 51 дете;
- Казнена мерка „Малолетнички затвор“ се реализира кон 27 малолетници.

Податоците укажуваат на фактот дека поголема примена имаат санкциите во делот на воспитни мерки, а упатување во установа или казната затвор се применува поретко, во крајни случаи, за рецидивисти и за тешки кривични дела.

Применети се 675 мерки на помош и заштита од страна на центарот за социјална работа при третманот на децата/малолетниците во ризик, од кои најприменувани се:

- Прва социјална услуга;
- Помош на поединец;
- Помош на семејство;
- Увид во домот;
- Социјална превенција;
- Советодавна и советуваљшна работа;
- Психосоцијална и педагошка интервенција;
- Обезбедување на соодветна здравствена заштита;
- Интервенции во здравство;
- Упатување во соодветно советуваљште;
- Предупредување на родителите на недостатоците во воспитанието и развојот на детето;
- Помош во надминување на нарушените семејни односи;
- Надзор над родителско право;
- Ставање под старателство;
- Помош за продолжување на редовното или вонредното школување;
- Интервенција во училиште;
- Упатување во воспитно–едукативна установа;
- Помош во ресоцијализација;
- Помош на семејството во вадење на соодветна документација;

- Соработка со НВО;
- Други облици на помош и заштита.

Евидентно е дека постапувањето на сите сектори во имплементација на овој Закон е брзо и интервентно, и покрај постоечките проблеми на ниво на техничко-кадровска опременост. Исто така, реакциите на системот се повеќе насочени кон примена на поблагите санкции, односно кон воспитните мерки, за сметка на казнените.

Мерките за помош и заштита успешно се применуваат, но само во делот на институциите на системот, што укажува на фактот дека имплементацијата на Законот не е комплетно спуштена на локално ниво. Заради подобрување на имплементацијата на Законот, а со крајна цел успешна ресоцијализација и интеграција на децата во општественото живеење, потребно е развивање на мрежа на дополнителни ресурси на локално ниво, која ќе соодветствува на проблемите, потребите и потенцијалите на секоја општина поодделно.⁵³

Можеме да кажеме дека Законот за малолетничка правда функционира солидно, бидејќи кај него, покрај многуте предности, можеме да забележиме и многу недостатоци во целиот правен систем на РМ во постапувањето малолетници, како на пример:

- Правната рамка не е целосно развиена;
- Стручните лица имаат знаење и способности, но им недостасуваат средства за целосна имплементација на Законот;
- Не постои стандардизиран и детален систем за мониторирање, кој обезбедува точни податоци и ја следи состојбата на децата во судир со законот и на деца сместени во институции и сл.

⁵³ Преземено од www.zsd.gov.mk

Фондот за деца при Обединетите нации – УНИЦЕФ ги поддржува напорите на Владата за воспоставување на правен систем по мерка на децата низ разни проекти, водејќи се од следните принципи: најдобриот интерес на детето да биде од примарна важност, акцентирање на превенцијата, рехабилитацијата и реинтеграцијата, лишувањето од слобода да се применува како последна мерка, и тоа со најкратко можно времетраење, индивидуалните околности на престапникот да влијаат на соодветноста на мерката – принцип на пропорционалност, примена на процедури кои се сензитивни кон детето и кои гарантираат правичен и еднаков третман на секое дете, го унапредуваат правото на детето на слободно изразување на своите погледи и правото на детето тие да бидат ислушани, го штитат секое дете од злоупотреба, искористување и насилство, и го третираат секое дете со достоинство и разбирање.⁵⁴

⁵⁴ www.unicef.org

6. ИСТРАЖУВАЊЕ

6.1 Методологија на истражувањето

6.1.1 Предмет на истражување

Од широкото подрачје на феноменот деликвентно однесување на малолетникот, предмет на ова истражување е испитување на тоа кои се најчести облици на деликвентно однесување кај малолетниците, причините за таквото однесување, како и испитување на ставовите на малолетниците ученици во средните училишта во општина Штип и разговор со стручни лица заради предлагање на нови мерки за превенција на деликвентните деца и малолетничката деликвенција како социјална појава.

Предмет на истражување е и испитувањето колку малолетничката деликвенција е присутна во нивното училиште и кои се најчестите појавни облици, какви се ставовите на околината за деликвентните деца и кои мерки треба да бидат преземени, сè со цел за превенција, спречување и намалување на деликвентното однесување помеѓу децата и младите.

После спроведеното истражување ќе бидат предложени мерки за превенција против деликвентното однесување на малолетниците, посебно меѓу учениците на средните училишта, за да можеме да влијаеме на сите фактори за успешна социјализација и пружење на помош во случај на појава на малолетничка деликвенција.

6.1.2 Цел на истражување

Цел на истражување, како што веќе напоменавме, е да испитаме дали ставовите на учениците во средните училишта наспроти деликвентните деца се позитивни или негативни, и кои видови деликвентно однесување најчесто се среќаваат помеѓу децата и младите во општина Штип, како и кои мерки испитаниците ги предлагаат за спречување на малолетничката деликвенција. Ова истражување во состав на мојата магистерска теза го правам и насочувам во правец во кој сакам да откријам како размислуваат моите испитаници во врска со малолетните деликвенти од нивна возраст т.е што размислуваат за нивните постапки, дали ги препознаваат и кои се причинителите за таквото нивно однесување. Но, од голема важност за темата е и разговорот со стручни лица кои секојдневно се засегнати со оваа проблематика, потпирајќи се на нивното многу поголемо искуство за разлика од моето сопствено. Поставувајќи ја темата на начин што превентирањето на малолетничката деликвенција ја истакнувам пред репресивното постапување со малолетници деликвенти, сакам да дојдам до сознание и податоци за некои општи правила поради кои малолетниците, кои се предмет на моето истражување, се однесуваат и постапуваат надвор од моралните и законските рамки, со што нукулците на таквото нивно дејствување навреме би се откриле и во исто време би се отстраниле, без поголеми последици како за личноста на младиот деликвент, така и за општото добро на сите граѓани кои се под закрила на позитивното право во РМ.

6.1.3 Задачи на истражување

Од наведените цели произлегуваат задачите на истражување:

*Да се испитаат ставовите на испитаниците за следните прашања:

- Дали мислите дека образовните институции и средствата за масовна комуникација претставуваат значајни фактори за интернализација на моралните принципи?
- Дали мислите дека се потребни конкретни модели и механизми за практично имплементирање на превенцијата?
- Дали е потребна организирана помош на децата кои растат во социјално загрозувани семејства?
- Дали е потребно воспоставување на продолжен престој во училиштата?
- Дали државата треба да партиципира во трошоците за дневен и продолжен престој во училиштата?
- Дали има потреба од посебни индивидуални содржини во училиштата?
- Дали Центрите за социјална работа треба да го организираат слободното време на децата од ризични семејства?
- Дали е потребно формирање на служби за дијагностика во состав на правосудните органи?
- Дали е потребно формирање на единствен информациски систем за собирање на релевантните информации што се однесуваат на малолетничката деликвенција?
- Дали принципот на индивидуализација е најкомпетентен при одмерување на казната?
- Дали судовите се експедитивни при решавање на предметите со малолетните деликвенти?
- Дали е потребно донесување на подзаконски акти за успешно спроведување на Законот за малолетничка правда?
- Дали е потребно дизајнирање на индивидуален план во третманот на ресоцијализација за секое малолетно лице?
- Дали пенитенцијарните установи треба да обезбедат услови за поголемо стручно усовршување на малолетните осуденици?

- Дали е потребна поголема кадровска екипираност и мултидисциплинарен пристап на институциите кои се занимаваат со третман на малолетниците?

6.1.4 Хипотези

6.1.4.1 Главна хипотеза

Во истражувањето тргнавме од хипотезата дека малолетничката деликвенција е предизвикувана од низа фактори од психолошка и социолошка природа.

6.1.4.2 Подхипотези:

- се претпоставува дека меѓу децата и младите во нашето опкружување се среќаваат различни видови на деликвентно однесување;
- се претпоставува дека квалитетот на педагошката комуникација со деликвентните деца е незадоволителна;
- се претпоставува дека испитаниците ќе им дадат предност на воспитните мерки, во однос на репресивните, при решавање на проблемот на малолетничката деликвенција;
- се претпоставува дека односите во семејството на деликвентите најчесто влијаат на нивното деликвентно однесување;
- се претпоставува дека малолетничката деликвенција е опасна социјална појава;
- се претпоставува дека нашето општество не обрнува доволно внимание на малолетниците што покажуваат деликвентно однесување и не се преземаат соодветни мерки за негово спречување;

- се претпоставува дека испитаниците ќе произнесат предлози на мерки за спречување на малолетничката деликвенција;

6.1.5. Методи, техники, инструменти

Во овој труд е користен методот на теориска анализа и истражувачката метода.

Од техниките за истражување е користено анкетањето.

За да се испитаат ставовите на учениците на средните училишта кои младите со деликвентно однесување, одбрани се техниките на анкетање со кои на систематичен и релативно краткотраен и економичен начин се доаѓа до мислење на испитаниците за оваа појава.

Од инструментите е користен анкетниот прашалник, конструиран за потребите на ова истражување, во кој постојат зададени хипотези. Во составувањето на анкетниот прашалник е обрато внимание на тоа прашањата да бидат јасни и недвосмислени т.е. да бидат прецизно формулирани. Анкетниот прашалник се состои од 10 прашања кои се прилагодени на проблемот на истражување.

6.1.6 Учесници опфатени во истражувањето

Учесници во истражувањето се учениците на средните училишта и едно основно училиште во општина Штип и тоа:

- Средно медицинско училиште - 30 ученика од втора година;
- Средно училиште ЕМУЦ - 30 ученика од трета година;
- Гимназија „Славчо Стојменски“ - 31 ученик од четврта година; и
- Основно училиште „Тошо Арсов“ - 30 ученика од осмо одделение

Во истражувањето учествуваат вкупно 121 ученик од различни возрасти.

При изработката на магистерскиот труд е спроведено и истражување по пат на анкетирање на испитаници кои во пракса се среќаваат со оваа проблематика т.е испитаници кои постапуваат со свои одлуки превентивно или репресивно при појава на малолетничка деликвенција и тоа:

- Судии-5 ;
- Педагози-5;
- Адвокати од Штип-5;
- Социјални работници-3, сите од Штип.

6.2 Анализа на анкетниот прашалник за ученици

1. Истражувањето на ставовите на учениците од три средни и едно основно училиште во општина Штип, за децата и младите што покажуваат деликвентно однесување и малолетничка деликвенција како општествена појава, е спроведено на 121 испитаник.

Табела 1. Структура на испитаниците според полот:

	Фреквенца	Проценти
Машки	56	46,28%
Женски	65	53,72%
Вкупно	121	100,00%

Табела 2. Структура на испитаниците според возраст:

Година	Машки	Женски	Вкупно
VIII-одд. Основно училиште	14	16	30
II-г. Средно училиште	8	22	30
III-г. Средно училиште	26	4	30
IV-г. Средно училиште	13	18	31
Вкупно	61	60	121

2. Испитаниците припаѓаат на старосната група од 13 до 18 години

Табела 3. Структура на испитаниците по годините

Година	Фреквенца
13	6
14	24
15	8
16	38
17	26
18	29
Вкупно	121

3. Тип на населба во која испитаниците живеат

Табела 4. Структура според местото во кое живеат:

	Фреквенца	Проценти
Град	35	28, 93%
Село	86	71, 07%
Вкупно	121	100, 00%

5. На прашањето што најмногу влијае на однесувањето на малолетниците, испитаниците требаше да рангираат 8 фактори според важноста, од 1 за најважниот фактор, до 5 за најмалку значајниот.

Понудени се следниве одговори:

1. Семејните односи
2. Насилството над децата
3. Училишниот неуспех
4. Препуштеноста на улицата и на лошото друштво
5. Неорганизирано слободно време
6. Желба за истакнување
7. Неприлагоденост
8. Мас-медиумите

Речиси половина од испитаниците на прво место од факторите за деликвентно однесување на малолетниците ги навеле семејните односи во семејството на малолетникот.

На второ место е препуштеноста на улиците и лошото друштво, додека на трето место е насилството врз децата.

Бидејќи станува збор за фактори што се меѓусебно поврзани, заклучуваме дека испитаниците го гледаат семејството како основна причина за деликвентно однесување.

6. На прашањето кои мерки би требало да се преземат кон малолетните деликвенти, испитаниците требаше да одберат еден од четирите понудени одговори:

1. Треба да им се пружи помош
2. Треба да се упатат кај стручно лице
3. Треба да се казнат
4. Треба да се поддржат

Од испитаниците, 114 се определиле за мерката која малолетните деликвенти ги упатува кај стручно лице, 85 испитаника сметаат дека им е потребна помош а 29 сметаат дека треба да се упатат кај стручно лице, што исто така претставува еден облик на помош.

Само 4 испитаници се определиле за репресивни мерки, а 3 испитаници сметаат дека треба да се поддржат во нивното однесување.

7. На прашањето колку често малолетните деликвенти ги повторуваат своите прекршоци, испитаниците ги дадоа следните одговори:

Табела 5. Повторување на прекршоците:

	Фреквенца	Проценти
Многу често	22	18,18%
Често	89	73,55%
Ретко	9	7,44%
Никогаш	1	0,83%
Вкупно	121	100,00%

Повеќето од испитаниците сметаат дека малолетните деликвенти се склони на повторување на прекршоците. Дури 111 испитаника сметаат дека се склони на рецидивизам, од нив 89 сметаат дека прекршоците се повторуваат често, а 22 сметаат дека се повторуваат многу често.

Вкупно 9 испитаника сметаат дека малолетните деликвенти ретко ги повторуваат прекршоците, а само 1 испитаник смета дека малолетните деликвенти никогаш не ги повторуваат прекршоците.

8. На прашањето во која мера општеството може да придонесе во намалувањето на деликвентното однесување, младите испитаници требаше да рангираат шест понудени мерки од 1 до 6 – 1 за најефикасните, а 6 - за најнеефикасните. Резултатите се наоѓаат во табелата:

Табела 16. Мерки за намалување на деликвентното однесување

	Ранг 1	Ранг 2	Ранг 3	Ранг 4	Ранг 5	Ранг 6
Зајакнување на улогата на семејството	56	24	19	12	7	3
Педагошко-психолошки мерки	12	26	22	33	16	12
Репресивни мерки од полицијата	13	10	10	19	44	12
Правосудни мерки	2	8	9	17	34	51
Подобрување на социјален статус	16	32	35	19	10	9
Подобрување на економска ситуација	21	23	20	20	15	22

Повеќе од половина испитаници, 56 од нив, на прво место од понудените мерки ја рангирале мерката зајакнување на улогата на семејството во општеството.

Како втора рангирана е мерката подобрување на економската ситуација во општеството и подобрување на социјалниот статус во општеството, понатаму следуваат педагошко-психолошките мерки, додека репресивните мерки на полицијата и правосудните мерки се послабо рангирани, што покажува дека ставот на испитаниците е таков што сметаат дека превентивните мерки даваат подобри резултати од репресивните.

9. На прашањето дали малолетничкиот затвор позитивно влијае на малолетните деликвенти, испитаниците ги дадоа следните одговори:

Табела 7. Дејството на малолетничкиот затвор врз малолетните деликвенти:

	Фреквенција	Проценти
ДА	41	33,88%
НЕ	80	66,12%
Вкупно	121	100,00%

10. На крајот побаравме од испитаниците да предложат мерки за спречување на малолетничката деликвенција.

Најголемиот број предложени мерки се однесуваат на семејството и училиштето. Испитаниците ги предлагаат следните мерки:

- Разговор на родителите со малолетникот
- Контрола од страна на родителите
- Поголема претпазливост од родителите
- Пружање на поголема љубов и внимание
- Ограничување на времето за излегување

- Помагање на младите во депресивни ситуации и ситуации на здодевност, бидејќи поради тоа младите најчесто се одлучуваат на деликвентно однесување
- Подобри односи во семејството
- Подобрување на условите за живот
- Воспитување на децата од мали нозе
- Посветеност на родителите
- Потполно родителско внимание
- Родителска контрола и разбирање
- Разговарање за проблемите
- Повеќе залагање на родителите во животот на своите деца
- Разговор на професорите со децата
- Разговор со педагог
- Психолошка помош
- Професорите да бидат пријатели со учениците
- Построги правила во училиштата

Голем број на предложени мерки се однесуваат и на влијанието на општествените ситуации:

- Подобрување на економската и социјалната положба
- Градење на спортски објекти
- На медиумите повеќе да се говори за младите, а не за минатото
- Клуб за млади
- Младински центри
- Отворање на културни установи
- Советување на родители за односот со децата
- Забрана на алкохол и цигари
- Спорт
- Помош од социјалниот работник
- Запознавање на младите со лошата страна на деликвенцијата

- Поголема образованост и стручен кадар што се занимава со работа со малолетници
- Поголемо внимание на опкружувањето на малолетникот
- Стриктна забрана за точење на алкохол
- Забрана за коцкање
- Социјално-едукативни установи

Помал број од испитаниците ги предложија следните репресивни мерки:

- Полициски мерки
- Построг закон
- Построги казни
- Построга полициска контрола
- Адекватни казни
- Намалување на наркоманијата

Некои од испитаниците предложија мерки што се однесуваат на самите малолетници:

- Разговор со постари и поодговорни лица
- Помош од пријателите
- Занимавање со нешто што ќе им го одвлече вниманието од деликвенцијата
- Неподдржување на деликвентното однесување
- Квалитетно поминување на слободното време
- Семинари
- Разговор за последиците на деликвентното однесување
- Избегнување на лошо друштво

9.3 Анализа на анкетниот прашалник и разговор воден со стручните лица

При разговорот со стручните лица кои секојдневно се среќаваат со оваа проблематика, констатирав позитивен став кон понудените превентивни мерки за намалување и спречување на оваа појава воопшто.

1. Дали мислите дека образовните институции и средствата за масовна комуникација претставуваат значајни фактори за интернализација на моралните принципи?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Од ова произлегува дека компетентните органи и профили придаваат голема важност на образованието на младите, како и нивниот социјален живот следејќи ги филмовите, стриповите, разните спотови и сите оние содржини кои се емитуваат на ТВ или се прикажани во весник кои влијаат во нивниот развој и се значајни фактори за превентива од деликвенција.

2. Дали мислите дека се потребни конкретни модели и механизми за практично имплементирање на превенцијата?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Потврдниот одговор е резултат на нивното, како и нашето мислење дека од досега усвоените закони и програми за спречување на деликвенцијата

односно на малолетничката деликвенција нема поголеми резултати поради фактот што малолетникот е една комплексна категорија која мора да се третира на многу поспецифичен начин за разлика од нарушените однесувања кај возрасните.

3. Дали е потребна организирана помош на децата кои растат во социјално загрозуени семејства?

	ДА	НЕ
Судији	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Сите органи одговорија потврдно, што е резултат на нивната загриженост дека сè поголемиот број на деца што се сиромашни деца се многу поподложни на деликвентно однесување и нивните мотиви се многу поизразени за разлика од децата кои растат во богата средина.

4. Дали е потребно воспоставување на продолжен престој во училиштата?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Нашите испитаници сметаат дека како замена за доста слободното време што го имаат децата треба да се воведат програми за продолжен престој во училиштата, каде тие корисно би го искористиле слободното време.

5. Дали државата треба да партиципира во трошоците за дневен и продолжен престој во училиштата?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Од ова произлегува дека државата е таа која треба да инвестира во начинот на поминување на времето на децата, за истата да има добра иднина во која криминалитетот ќе биде намален во корист на општеството.

6. Дали има потреба од посебни индивидуални содржини во училиштата?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Испитаниците го потврдуваат недостатокот на воспитно-образовниот елемент во училиштата и сметаат дека покрај постојаните наставни содржини треба да се воведат такви содржини во кои секој поединец ќе има посебен третман во кој ќе се пронајде себе или пак на време би се забележале одредени девијации во однесувањето.

7.Дали Центрите за социјална работа треба да го организираат слободното време на децата од ризични семејства?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Анкетираните субјекти потврдно одговораат на прашањето и сметаат дека навременото реагирање на Центарот за социјални работи во забележување и лоцирање на ризичните семејства ќе овозможи посебен третман со децата жртви на нарушени меѓусејни односи, за тие да бидат заштитени од насочување на нивните мисли и постапки во погрешен правец.

8.Дали е потребно формирање на служби за дијагностика во состав на правосудните органи?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Од ова произлегува дека испитаниците сметаат дека во превентивното делување со малолетниците многу голема улога би играле службите за дијагностика во состав на правосудните органи, кои со помош на стручни лица навремено би ги дијагностицирале менталните и психичките способности на потенцијалните малолетници деликвенти.

9.Дали е потребно формирање на единствен информациски систем за собирање на релевантните информации кои се однесуваат на малолетничката деликвенција?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Кога би се формирал соодветен регистар на малолетници деликвенти, во кој нормално би биле заштитени нивните идентитети, испитаниците сметаат дека полесно би ги следеле подобрувањата или влошувањата на однесувањата на малолетните деликвенти или пак самите потенцијални деликвенти и деца во ризик.

10. Дали принципот на индивидуализација е најкомпетентен при одмерување на казната?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Принципот на индивидуализација, сметаат испитаниците, е најадекватниот пристап и со возрастните сторители на кривични дела, и имамногу поголемо значење за малолетниците деликвенти за одмерување на казна која мора да влијае на подобрување и ресоцијализација на малолетникот, за да се избегне случај на зголемување на бројот на рецидивисти поради погрешен пристап со малолетници деликвенти.

11. Дали судовите се експедитивни при решавање на предметите со малолетните деликвенти?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Од ова произлегува дека не се доведува во прашање експедитивноста на судовите и органите што постапуваат со малолетниците деликвенти, туку превентивната акција од страна на соодветните органи во иднина треба да биде засилена заради спречување на криминалитетот кај сторителите од најмала возраст.

12. Дали е потребно донесување на подзаконски акти за успешно спроведување на Законот за малолетничка правда?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Испитаниците ја потврдуваат недоволната опфатеност на регулирање и постапување со оваа карактеристична и доста специфична категорија на престапници во Законот за малолетничка правда.

13. Дали е потребно дизајнирање на индивидуален план во третманот на ресоцијализација за секое малолетно лице?

	ДА	НЕ
--	----	----

Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Од ова произлегува дека појавата на рецидивизам кај малолетниците деликвенти наметнува потреба од оформување на ваков план и посебен третман за правилно ресоцијализирање, наместо почестата примена на репресивни мерки кон нив.

14. Дали пенитенсирните установи треба да обезбедат услови за поголемо стручно усовршување на малолетните осуденици?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/
Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Потребата од усовршување на малолетните осуденици, како со физички така и со наставни содржини, ја потврдуваат и нашите испитаници кои сметаат дека таквото внимание кон нив ќе резултира со подобрување на нивните личности и навики.

15. Дали е потребна поголема кадровска екипираност и мултидисциплинарен пристап на институциите што се занимаваат со третман на малолетниците?

	ДА	НЕ
Судии	ДА	/
Педагози	ДА	/

Адвокати	ДА	/
Социјални работници	ДА	/

Од ова произлегува дека компетентните органи сметаат дека општеството треба сериозно да се позанимава со оваа проблематика и да не штеди во обезбедување на кадри и операции кои овозможат третман за подобра иднина на малолетниците.

Разгледувајќи ги одговорите на нашите испитаници и нивните кратки образложенија, забележавме дека тие во прв план за соочување со оваа проблематика ги ставаат превентивните средства. Имено, секој од нив ги пронаоѓа факторите за појавата на деликвентно однесување кај младите во социјалната средина во која секој со својата улога може да спречи или напротив да дозволи, помогне или пропушти некое дејствие со кое една млада личност ќе создаде погрешна слика за себе т.е. ќе оформи личност на малолетен деликвент. Имено, тие апсолутно се согласуваат дека младите следејќи ги филмовите, стриповите, разните спотови и сите оние содржини кои се емитуваат на ТВ или се прикажани во весник кои влијаат во нивниот развој и се значајни фактори за превентива од деликвенција, недостатокот на воспитно-образовниот елемент во училиштата е присутен и дека покрај постојаните наставни содржини треба да се воведат такви содржини во кои секој поединец ќе има посебен третман во кој ќе се пронајде себе или пак на време би се забележале одредени девијации во однесувањето, потребно е навременото реагирање на Центарот за социјални работи, забележувајќи ги и лоцирајќи ги ризичните семејства, овозможувајќи посебен третман на децата жртви на нарушени меѓусејни односи, за да бидат заштитени од насочување на нивните мисли и постапки во погрешен правец. Принципот на индивидуализација, сметаат испитаниците, е најадекватниот пристап како со

возрасните сторители на кр.дела, во многу поголема мерка од значење за малолетниците деликвенти е одмерување на казна која мора да влијае на подобрување и ресоцијализација на малолетникот за да се избегне случај на зголемување на бројот на рецидивисти поради погрешен пристап со малолетници деликвенти. Покрај другото, едногласни беа во идејата дека општеството особено треба да се залага за издвојување на буџетни средства со кои како прво би се обучил кадар, а потоа и оспособил за работно место кое ќе има за една и единствена задача, превенирање на какви било девијантни појави и реагирање на време кај оние кај кои знаците на деликвенција се веќе видливи.

6.4. Интерпретација на анкетниот прашалник

Повеќе од 90% од испитаниците сметаат дека малолетничката деликвенција, во поголема или помала мера, е присутна во нивното опкружување. Според мислењето на испитаниците, најчести облици на девијантно однесување се бегаето од училиште и конзумирањето на алкохол, а најчести облици на деликвентно однесување во однос на нарушувањето на јавниот ред и мир се крадењето, нанесување на телесни повреди и наркоманијата.

Повеќе од половината испитаници сметаат дека деликвентното однесување често е присутно во нивното опкружување. Со ова е потврдена првата хипотеза - дека меѓу децата и младите во нашето општество се среќаваат различни видови на деликвентни однесувања, кои во последно време се многу зачестени.

Повеќе од половината сметаат дека општеството не покажува доволна грижа за малолетните деликвенти, речиси половина испитаници сметаат дека им се посветува само повремена и недоволна грижа.

Испитаниците сметаат дека професорите во училиштата често ги опоменуваат и советуваат учениците, но ретко ги критикуваат, казнуваат и упатуваат кај директорот или педагогот, па може да се заклучи дека професорите имаат позитивен пристап кон децата со деликвентно однесување. Во предлозите за спречување на малолетничката деликвенција испитаниците предлагаат повеќе разговори меѓу професорите и учениците, професорите да бидат пријателски настроени со учениците, во училиштето да има повеќе интересни активности, со што се потврдува втората хипотеза - дека квалитетот на педагошката комуникација со деликвентните деца е незадоволителен.

Најголемиот број од испитаниците сметаат дека семејството има значајна улога во превенцијата и намалувањето на малолетничката деликвенција и во помошта на малолетниците деликвенти. Со тоа е потврдена и третата хипотеза - дека испитаниците ќе дадат предност на воспитните и едукативните мерки во однос на репресивните при решавањето на проблемот.

Повеќе од половината испитаници сметаат дека семејните односи се најзначајниот фактор за појавата на малолетничката деликвенција. Понатаму следуваат испитаниците што сметаат дека главна причина за малолетничката деликвенција е препуштеноста на улицата и на лошото друштво. Со тоа е потврдена и четвртата хипотеза - дека фамилијарните односи во семејството на деликвентните деца најмногу влијаат на однесувањето на децата.

Голем број од испитаниците сметаат дека нашето општество не води доволно грижа за малолетниците што покажуваат деликвентно однесување, како и дека оваа појава е многу опасна.

Половина од преостанатите испитаници сметаат дека мерките што се преземаат не се доволни. Со тоа се потврдени и петтата и шестата хипотеза - дека нашето општество не презема автентични мерки за спречување на оваа појава.

Поради тоа што се потврдени наведените хипотези во овој труд, генерално е потврдена и главната хипотеза - дека ставовите на испитаниците кон деликвентните деца главно се позитивни и дека малолетничката деликвенција е предизвикана од повеќе фактори од биопсихолошка и социолошка природа. Меѓутоа, поделени се мислењата околу тоа кој вид на

малолетничка деликвенција е најчесто присутен во нивното опкружување, како и околу тоа колку таа е честа.

Еден дел од испитаниците се изјасниле дека малолетничката деликвенција е често присутна во нивното опкружување, поточно 42,97%, додека друг дел од испитаниците, 44,63%, сметаат дека таа е ретко присутна.

Во вториот дел од истражувањето што го направив со помош на прашалник поставен на погоре наведените органи, се покажа како точна мојата теза дека општеството треба посериозно да се позанимава со малолетничката деликвенција така што би овозможиле: конкретни модели и механизми за практично имплементирање на превенцијата, би партиципирале во училиштето како значаен фактор за развој на личноста од најмала возраст со помош на воведување на посебни содржини, индивидуален пристап со децата, посветување на повеќе внимание на децата од ризични семејства, би овозможиле продолжен престој, исто така би го подобриле начинот со третман на малолетници сторители на кривични дела реагирајќи со посебни методи и кадри колку што е потребно за подобар резултат и така натаму. Имено, со ова истражување со помош на испитаниците, од различна возраст и различна професија, но во секој случај сите поврзани на ваков или онаков начин поради неопходност од соработка за спречување на малолетничка деликвенција и деликвенција воопшто, се докажа и важноста на целата моја магистерска теза дека превенцијата на малолетничката деликвенција е најбитниот сегмент за намалување на криминалитетот воопшто во една држава. Кога би се исклучиле сите т.е најбитните фактори за оваа појава и би се отстраниле недостатоците на правосудниот систем во РМ, кога би се дополнила законската регулатива и нивната примена не би била под знак прашалник, како и многу други активности што се напоменуваат во оваа тема, државата би била инвеститор во младите кои би создале иднина во која нема место за криминал, односно барем би се намалил и ефикасно би се спречувал и би се казнил.

7. ЗАКЛУЧОК

Под поимот малолетничка деликвенција, во контекст на овој труд, го подразбираме вкупниот криминалитет во државата сторен од лица на возраст до 18 години. Во криминолошката наука е конституирана посебна научна дисциплина - Криминологија на малолетничка деликвенција. Во рамките на оваа дисциплина се изучуваат етиолошки проблеми (фактори кои ја детерминираат појавата), феноменолошки проблеми (манифестирање на појавата во поглед на видовите деликти и нивната зачестеност, начин на извршување и сл.), попречување и сузбивање на појавата (мерки во семејството, во воспитно-образовните институции, правосудство и сл.).

Имајќи го предвид зголемениот број на малолетните повторници во последната декада, се поставува прашањето дали казната, односно воспитната мерка ја остварува својата цел, и дали општеството умее да се соочи со проблемот на малолетничката деликвенција.

Попречувањето и сузбивањето на деликтите сторени од оваа категорија лица се разликува од постапките кон сторителите на возраст над 18 години. Овде во прв ред се става акцент на превентивните мерки. Тоа значи да се активира целиот систем, почнувајќи од семејството до правосудството, кон пронаоѓање на постапки и мерки со чие преземање ќе се попречи или оневозможи деликвентното однесување на младите луѓе. Ефикасноста на целиот превентивен систем и мерки би имале двојни ефекти - *прво* би се намалил криминалитетот кај категоријата малолетници и *второ*, би се намалил бројот на деликвенти кои би се појавиле како повратници од порано сторени кривични дела. Тоа поконкретно значи категоријата малолетници да не се претвори во расадник на криминалци во подоцнежната возраст. Превентивното делување е навремено давање на заштита и помош со вршење надзор, развивање на лична одговорност кај децата и малолетниците, организирано делување на воспитно-запуштената категорија деца и млади и преземање на други мерки со мобилно присуство на најзагрозените места, по претходно

изготвени планови и конкретна проценка на облици и степен на склоност за деликвентно однесување, имајќи ги предвид личните карактеристики на малолетниците. Отсекот превенција би се занимавал со примарна превенција - влијание за ангажирање на заедницата преку програми за намалување на појава на деликвенција, преку МАС-медиуми, предавање во училиштата, сè со цел да се издигне јавната свест за оваа проблематика. Со секундарната превенција - или стратегија - ќе се намалуваат можностите за појава, односно ќе се создадат услови за рана идентификација на ризични фактори или деца во ризик, додека терцијалната превенција би опфаќала третман и рехабилитација на регистрирани случаи на деца сторители на кривични дела. Во отсекот превенција би биле третирани малолетници и деца - жртви на сексуална злоупотреба и секаков вид на насилство и експлоатација, деца во ризик, како и деца без родители и родителска грижа и деца на кои им заканува опасност од физичко и психичко насилство и сл. Превенцијата во малолетничката деликвенција е една од најбитните активности што не смее да биде запоставена, давајќи ѝ предност на репресијата во тековното работење. Превенцијата мора да го заземе вистинското место во нашето секојдневно работење, а таму каде што нема ефекти од превенцијата, ќе настапи репресивното работење во рамките на овластувањата. За превенција на малолетничката деликвенција се застапуваат и правилата на ОН за спречување на малолетничката деликвенција (Ријадски правила). Спречувањето на малолетничката деликвенција е суштински дел од спречувањето на криминалот во општеството. Успешното спречување на малолетничката деликвенција бара ангажман од целото општество - да обезбеди хармоничен развој на децата и адолесцентите и пред сè, почит кон нивната личност. Малолетниците треба да имаат активна улога и партнерство во рамките на општеството. Да се стави акцент на превенцијата која овозможува успешна социјализација и интеграција на сите деца и млади преку семејствата, заедницата, врсниците, училиштето и сл. Превенција на малолетничката деликвенција треба да се остварува со должна почит кон правилниот личен развој на децата, кои треба да се прифаќаат како еднакви партнери во процесот на социјализација и интеграција.

Семејството со своето влијание врз позитивниот развој и формирањето на младите членови претставува значајна потпора во превенцијата на малолетничката деликвенција. Несомнено е дека во семејството каде постојат блиски меѓусебни односи кој се засноваат на разбирање, љубов, соработка и солидарност, на најубав начин се остварува заштитата на детето од деликвентно однесување.

Семејната топлина и хармонија изразени низ љубовта, личниот пример, моралниот живот и работа, давањето помош, насочувањето и контролирањето на однесувањето на децата - се незаменливи услови за градење здрава личност.

Меѓутоа, неповолните семејни услови, како што се лошите станбени и материјални услови, лошата семејна атмосфера, социјално-патолошкото однесување на возрасните членови во семејството, претставуваат значајни фактори што условуваат малолетничко деликвентно однесување. Заради тоа е неопходно превентивното дејствување на општеството да се прошири врз семејството како примарна општествена група, давајќи му материјална, морална и друга помош и заштита, за тоа да може да ги совлада своите тешкотии и да биде оспособено за учество во напорите за намалување на девијантното однесување на неговите млади членови.

Општествениот ангажман е посебно значаен кога во прашања се семејства што се дисфункционални поради ментални, психички или физички оштетувања на нивните членови; семејства во кои настанале социо-патолошки однесувања, како резултат на разни тешкотии од материјална природа; семејства со нарушена структура како што се вонбрачните семејства, семејства од разведени бракови, некомплетните семејства заради заминување или смрт на еден од родителите.

На споменатите и на слични семејства им е потребна помош и заштита, во смисла на санирање и најбезболно надминување на нивните проблеми, со што се обезбедува позитивен развој на младите членови и на тој начин најдиректно се делува превентивно против девијациите.

Се налага потребата од такви облици на помош на семејството кои ќе ги направат способни за современо и квалитетно воспитување на младите.

Таквата улога можат да ја остварат педагошко-психолошките и медицински советувајќи како и установите за воспитување, дневно згрижување и сместување на различни категории на деца и младинци. Тука пред сè спаѓаат градинките и други установи за згрижување на младите.

Училиштето има посебно значење во превенција на малолетничката деликвенција. Самиот воспитно-образовен процес во училиштето претставува генерален облик на превенција.

Превентивната улога на училиштето во однос на малолетничката деликвенција не се одвива со потребниот интензитет. Дел од причините за таквата состојба се: нецелосната опфатеност на популацијата ученици со осумгодишно школување (во некои региони, особено кај селската популација од другите националности, учениците го напуштаат школувањето по завршеното четврто одделение), маргинализирањето на воспитната функција; постоењето на традиционалниот тип на настава каде не се води доволно сметка за индивидуалните способности на ученикот; слабата соработка на училиштето со семејството и сл.

Училиштето е институција која прво може да го почувствува девијантното однесување на младите и благовремено да преземе одредени мерки, да го поправи нивното однесување. Училиштето исто така може да им овозможи стручна помош и насочување на родителите, воспитување на нивните деца, а со правилно поставената дијагноза за деликвентното однесување да ги насочи вкупните активности на другите општествени фактори (центри за социјална работа, безбедносни институции, здравствени, хуманитарни невладини), во најадекватен правец.

Кога се зборува за превентивната улога на училиштето, треба да се има предвид уште една околност. Меѓу малолетните престапници се наоѓаат извесен број на ментално ретардирани, невропатски и психопатски младинци, со што се наметнува потребата од развивање на специјални школски установи за воспитување и образование на таквите лица.

Средствата за масовна комуникација имаат големо влијание врз формирањето на личноста. Преку нив се пренесуваат содржини со кои се задоволуваат потреби за известување, воспитување и рекреација на широките слоеви на општеството. Улогата на медиумите во превенција на малолетничката деликвенција е многу значајна. Одредени содржини вршат силно воспитно дејство врз младите, придонесувајќи за нивно позитивно насочување и обликување на нивното однесување во позитивна насока.

Но, познат е фактот дека медиумите, особено во поново време, поведени од комерцијални и други интереси сè повеќе ги исполнуваат своите содржини со програми во кои доминираат насилството, аморалните аспекти на животот - (наметнувањето на идејата за лесен живот, сексуалната настроеност и слични агресивни, аморални и асоцијални појави). На тој начин, остваруваат негативно влијание и придонесуваат да се формираат негативни ставови и односи кај младите луѓе.

Со присуството на овие содржини и нивното влијание врз младите се отежнува остварувањето на социјализацијата кај младите личности и развивањето на позитивните културни процеси во општеството.

Децата и малолетниците до 18 години се категорија од населението што има посебен третман во поглед на заштитата на нивните права и слободи и во поглед на мерките кон лица што се сторители на деликти. На меѓународен план, Организацијата на Обединетите нации има донесено конвенции со кои се забранува секаков вид на искористување и злоупотреба на децата и малолетниците.

Во Република Македонија се ратификувани скоро сите меѓународни документи со кои се штитат правата на малолетниците. Исто така, обезбедена е потполна заштита на правата и слободите на малолетниците и со националното законодавство, што се однесува на примена на мерки кон лица на возраст од 18 години,.

Институциите на безбедносниот систем се прилагодени во поглед на мерките кон малолетниците наспрема позитивното законодавство. Во органите за внатрешни работи се формирани посебни служби, односно, одделенија

надлежни за следење на деликтите сторени од малолетници и преземање мерки. Овие служби остваруваат контакти со воспитно-образовните институции, со здруженија што се грижат за оваа популација, со служби за социјална заштита и со родители на деца што сториле некој престап и заради тоа биле предмет на нивно интересирање.

Во правосудните институции исто така се определени посебни судии за малолетници и утврдена е посебна постапка за утврдување на вината кај малолетниците. Судските претреси по правило не се јавни, а имињата на престапниците се заштитени од објавување во средствата за јавно комуницирање.

За лицата сторители на социопатолошки ексцеси во државата, односно општеството, се формираат здруженија на граѓани, а и посебни служби во здравствените институции што се занимаваат со превентивна дејност и со пружање на благовремена помош на лицата зависници од дрога, алкохол и други психотропни супстанции.

Во училиштето, покрај грижата од наставниците како индивидуални фактори и значајните наставнички совети, можат да се формираат активи или здруженија на учители за определен регион или општина за да се организира превентивната дејност со цел да се попречи ширењето на социопатолошките појави и другите деструкции кај младите.

Од тука, нужно се наметнува потребата од преземање мерки за заштита на младите од такви содржини. Тоа подразбира комплексен (тимски) пристап кон проблемот од научен, културен, воспитно-образовен, правен, социопатолошки и друг аспект. Потребно е многу труд, знаење и упорност за да отпочнат процеси во кои средствата со масовна комуникација ќе се ослободуваат или ќе ги сведат на минимум оние содржини што се спротивни на правилното воспитување и делуваат негативно врз младите.

Со Законот за малолетничка правда, усвоен во 2007 година, се воведуваат одредени заштитни мерки за правата на малолетните осомничени лица; се воспоставува нова постапка за вонсудско разрешување на помалку сериозните престапи, преку надлежните власти за социјална грижа; се

предвидува специјализирана обука за надлежните малолетнички судии, обвинители, полициски истражители, социјални работници и адвокати бранители; се ограничува времетраењето на постапката; се овозможуваат условни казни; се поттикнуваат медијацијата и ресторативната правда. Со Законот се регулираат постапките за интервенирање, во случај на малолетни престапници и деца во ризик од престапништво, а се предвидуваат и нови национални и општински тела, за координација на превенцијата.

Иако Законот за малолетничка правда е целосно компатибилен со меѓународните стандарди од многу аспекти, па дури во одредени делови и ги надминува истите, сепак, идентификувани се многу тешкотии во процесот на спроведување на Законот, но и мерките за превенција сè повеќе се запоставуваат.

Имено, потенцијалниот придонес на училишниот систем кон превенцијата треба дополнително да се анализира, а треба да се преземат и мерки за воспоставување програми што нема да предизвикуваат стигматизација, со цел да се идентификуваат децата во ризик од престапништво и да им се обезбеди директен или индиректен пристап до услугите, што можат да помогнат во намалувањето на таквиот ризик.

Треба да се преземат и соодветни мерки и соодветни чекори, за да се обезбеди дека сите деца, на кои им е потребно психолошко советување и третман поради злоупотреба на какви било супстанции, ќе имаат пристап до таквите услуги во заедницата, без разлика дали се способни да платат за нив или не.

Треба да се развијат стратегии за превенција, притоа земајќи го предвид диспропорционалното учество на малолетниците од одредени заедници во посебните видови престапништво, со активно учество на претставници од тие заедници, а особено од ромската заедница. Тоа треба да ги вклучува сите видови на превенција, вклучувајќи ја и превенцијата од повторништво.

Треба да се работи на зајакнување на врските помеѓу младите деликвенти и општеството, вклучувајќи ги младите во општествениот живот, давајќи им чувство дека општеството не ги заборавило нив и дека тие му се

потребни, да ги прифати како млади со сопствени желби и потреби, во исто време и општеството да биде сè поправедно, со повеќе слух за хуманост и еднаквост. Првенствено, треба да се работи на отфрлање на воочените тешкотии и недостатоци во процесот на социјализацијата на младите.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон за малолетничка правда „Службен весник на РМ“ бр, 87/07,103/08, 161/08;
2. Стеван Алексоски, Криминална психологија: (Психосоцијалните фактори на престапништвото на младите), Штип; Прилеп: Педагошки факултет „Гоце Делчев“ : П.П.Елвор, 1997 (Кочани : Младост);
3. Татјана Велкова, Поворот кај малолетните сторители на кривични дела, 1999;
4. Д-р Љупчо Арнаудовски, Виолета Чачева, Поворот и повторниците (Поворот кај сторителите на кривични дела), Институт за социолошки и политичко-правни истражувања при универзитет „Кирил и Методиј“ - Скопје, 1979 година;
5. Стеван Алексоски, Криминологија, Штип, 2009 година
6. Бошкович, М, *Криминологија*, 2006, Нови Сад;
7. Dinitz, S, *The Antisocial Personality, Forensic psychiatry and psychology*, F.A Davis, Company, Philadelphia;
8. H. Mannheim, *Sumary of the Third Internacional Congress of Criminology*, London, 1957;
9. Јашович Жарко, *Криминологија малолетничког преступништва*, Научна книга, Белград 1991;
- 10 J.Chazal, *Revue de science criminale et de droit penal compare*, Paris br.1/1949;
11. Младенович-Купчевич, Р, *Криминологија*, Сараево 2001;
12. Милутинович, М., *Криминологија, Савремена администрација*, 1990;
- 13 Глат, М, *Алкохолизам, злочин и малолетничка деликвенција*, Загреб, бр.4/1961;
14. Тодорович, А, *Велика урбана подручја и малолетнички криминалитет*, бр.3/1975;
15. Тодорович, А, *Узорци малолетничког преступништва, Институт за кримиолошка и криминалистичка истражувања*, Белград;
16. Нада-Поп Јорданова , медицинска психологија, Култура 2003;

17. Р. Бујановик-Пастуовик, Релација измеѓу особине личности и откриеног и неоткриеног друштвено неприфатливог понашања;
18. Младен Сингер, Љиљана Микшај, Деликвенција младих;
19. Капо-Стануловиќ Нила, На путу ка одраслости, Завод за уџбенике и наставна средства;
20. Јаков Лазаровски, Алтруистичко и агресивно однесување, Скопје, Мелбурн, 1997 год.
21. Тодор Кралев, Криминологија - Преглед на основните поими, Скопје, 2004 год.
22. <http://www.zsd.gov.mk/> , Малолетничка правда;
23. <http://povrzuvanje.blogspot.com/>, Истражување и акција за насилството во училиштата
24. <http://www.unicef.org>, Запирање на насилството во училиштата;
25. Министерство за образование и наука, Образование базирано на правата на детето, (УН Конвенција за правата на детето)

Голомеова Емица

**ПРЕВЕНЦИЈА НА МАЛОЛЕТНИЧКАТА ДЕЛИКВЕНЦИЈА,
АНАЛИЗА НА ЗАКОНСКАТА РЕГУЛАТИВА И ПРАКСА.
УНИВЕРЗИТЕТ “ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ”-ШТИП**